

Baloldali értékek és baloldali pártok Közép- és Kelet-Európában

Az MSZP Közép- és Kelet-európai Tagozatának tanácskozása
(1992. november 21.)

Tabajdi Csaba

A baloldali értékek és pártok között ma nagy az eltérés Közép- és Kelet-Európában. Nagy az igény a baloldali értékek iránt. A magát baloldalinak valló álbaldali sztálini szovjet típusú társadalmi berendezkedés sem tudott lejártni olyan alapvető baloldali értékeket a társadalom értékítéletében, mint a szabadság, az igazságosság, az esélyegyenlőség és a szolidaritás. A probléma ma jelenleg úgy fogalmazható meg, hogy *jelentős az igény a baloldali értékekre*, de ennek nincs meg a politikai háttere, nincsenek ezen értékszükségletek érvényesítéséhez megfelelő hitelességű, illetve *megfelelő politikai erejű baloldali pártok*. Ezen értékeknek a hordozói ma elsősorban az állampolgárok: mozgalmak, civil társadalmi szerveződések, és kevésbé a politikai érdekérvényesítés intézményei, a pártok. Ez az az alapprobléma, amellyel szembe kell néznünk.

Van most egy rendkívül pozitív, és a jelenlegi európai helyzetben *példátlan eset: Litvánia*. Két évvel ezelőtt sokan hitték, magunk is, magam is, hogy Közép- és Kelet-Európában 15–20 évig semmi esélye nincs egy demokratikus baloldalnak. Elsőként a rendszerváltozások után egyetlen ország van ma Közép- és Kelet-Európában, ahol demokratikus baloldal van hatalmon. Mert e tekintetben egyértelmű, hogy Romániában és Szerbiában egy elhúzódó posztkommunista hatalomátmentésről van szó. Egyetlen egy olyan hely van Európában, amelyben egy reformer utódpárt, egy ellenzéki lét után hatalomra került rendkívül sajátos társadalmi körülmények közepette egy olyan országban, ahol két évvel ezelőtt a Sajudisért még szinte az egész ország lelkesedett, s amely ilyen rövid idő alatt ily mértékben elveszítette tekintélyét.

Talán senki nem hitte, hogy egy hiteles reformer párt ilyen pozícióval kormányhoz kerül. Sajnos Litvánia helyzete ma rosszabb, mint 1990-ben volt, mind a reálfolyamatok, a gaz-

Keletről Nyugatra Európa közepén

daság, mind a külpolitikai mozgástér tekintetében. Litvánia esetében a történelmi kérdés úgy vetődik fel, hogy megvalósítható-e a gazdasági-társadalmi átalakításnak, a gazdasági rendszerváltozásnak, a modernizációnak egy szociáldemokrata változata. Litvánia e tekintetben precedens értékű lehet, mivel ehhez a politikai infrastruktúra, vagyis a hatalmi konstelláció is adott. Mivel ebben a térségben 3–4 éve csak jobboldali irányú földcsuszamlásokat tapasztaltunk, különösen szükség van arra, hogy elemezzük a konkrét helyzeteket, illetve az alapvető elméleti kérdéseket.

Négy kérdést szeretnék felvetni a Közép- és Kelet-Európa baloldali értékek és baloldali pártok vonatkozásában. Nem az értékek és a pártok kettősségében szeretném ezt a kérdést vizsgálni, hanem a tekintetben, hogy melyek lehetnek a demokratikus baloldal funkciói, és – ennek megfelelően a feladatai.

Először is az a kérdés, amit Közép- és Kelet-európai Tagozatunk programja is tartalmaz, hogy *lehetséges-e szociáldemokrata modernizáció*, szociáldemokrata gazdasági-társadalmi rendszerváltozás Közép- és Kelet-Európában? E vonatkozásban egy-két évvel ezelőtt több volt a kétely. A liberális sokkterápiák kudarca, illetve a konzervatív nacionalizmusok modernizációellenes zsákutcája nyilvánvalóvá tette, hogy szociális érzékenység nélkül a térségben semmiféle megrázkódtatás-mentes gazdasági-társadalmi átmenet nem lehetséges. Spanyolország erre jó példa lehet. Spanyolországban a baloldali kormányzat megállapodott a szakszervezetekkel, hogy a társadalom meghatározott áldozatvállalása mellett hajtsák végre a törvényszerűen terhekkel járó modernizációt. E társadalmi megállapodás során ötvözték a gazdasági racionalitás és a társadalmi tűrőképesség szempontjait, s világos volt mindkét fél kötelezettsége és önkorlátozása. Bár Spanyolországban más volt a politikai alaphelyzet, mivel ott jobboldali diktatúrát váltott fel parlamenti demokrácia, térségünkben pedig egy magát baloldalinak nevező diktatúrát váltott fel egy jobboldali „kemény demokrácia”, mégis elgondolkodtató e társadalmi szerződés megszületése és funkcionálása.

Mivel Közép- és Kelet-Európában rendkívül szűk a gazdasági és a szociális mozgástér, *a társadalom teherbíró-képességét* már nem lehet kitenni további jelentős feszítőpróbáknak, és sem a liberálisok, sem a konzervatív erők nem mutatnak kellő szociális érzékenységet, úgy tűnik, hogy a gazdasági-társadalmi modernizációt csak a baloldali értékrend alapján lehetséges végrehajtani a társadalom szociális és erkölcsi megroppanása, illetve robbanás nélkül. A két térség valamennyi országában a társadalom rendkívül fáradt. További kérdés, hogy megvannak-e *egy esetleges szociáldemokrata modernizációnak a hordozói*, vannak-e erős és hiteles baloldali pártok. E téren az a feladat, hogy ki kell dolgozni a gazdasági-társadalmi modernizáció szociáldemokrata változatát, amely vélhetően elsődlegesen nem nemzetsajátos, hanem térségsajátos lesz. Ez a baloldali pártoknak azt a kötelességét jelenti, hogy a demokrácia, a jogállam megvédése szükséges, de nem elégséges feltétel. Ezeknek a politikai erőknek állandóan és állhatatosan a gazdasági, szociális rendszerváltozással kell foglalkozniuk. A második funkció és második feladat a szociális kérdések kezelése. Itt jelenleg két szélső pólus figyelhető meg: egyrészt a szociális érzéketlenség, másrészt a szoci-

ális demagógia. A demokratikus baloldalnak a két szélsőséges álláspont elkerülésével kell meghatározni politikáját. Sajnos a mai Magyarországon, de nagyon sok más helyen is, a szociális érzékenységet a konzervatív, illetve a liberális erők azonosítják a szociális demagógiával. Arról van szó, hogy a két térség lakossága nem viseli el a sokterápiát. Meggyőződésem, hogy az átmenetre átfogó politikai koncepció, „nagy elmélet” nem lehetséges. Gyakorlatias kislépések politikájára van szükség. Ebből a demokratikus baloldali erők számára az következik, hogy országukban a szociális minimum elfogadtatására kell törekedniük. Magyarországon a sajtó nagyon sokat írt arról, hogy liberális minimumra van szükség. Én ezt inkább demokrácia minimumnak nevezném. Legalább ilyen fontos azonban a társadalmi átmenet sikeressége, sőt egyáltalán megvalósíthatósága érdekében a szociális minimum. Összegzően: a demokratikus baloldali pártoknak a szociális minimum hordozóinak, illetve terjesztőinek és lehetőség szerint kikényszerítőinek kell lenniük.

A demokratikus baloldal harmadik funkciója, hogy sajátos közvetítőként és jelzőrendszerként működjön. A szociáldemokrácia történelmi küldetése, hogy *a munkaadók és a munkavállalók történelmi konfliktusában megpróbál közvetíteni*. Amiből az is következik, hogy egy korszerű baloldali párt alapvetően és elsődlegesen ugyan a munkavállalók érdekeit képviseli, de megfelelő kommunikációs viszonyban kell lennie a munkáltatókkal is, mert különben sem kormányzati szinten, de ellenzéki helyzetében sem lenne képes ezt a közvetítői szerepet ellátni. A feladat ebből a funkcióból eredően, hogy a demokratikus baloldali pártoknak ki kell fejleszteniük konfliktusmegelőző és kezelő képességüket. Ha saját távlataink körvonalazásakor a nyugat-európai szociáldemokrata pártokra figyelünk, akkor a néppárttá válás útján bizonyos munkáltatói rétegek irányába is lépniük kell. Lehet, hogy ma még ez nem időszerű, de ezzel a kérdéssel gondolatilag már ma foglalkoznunk kell. Ez a konfliktusmegelőző képesség kialakulása attól is függ, hogy a demokratikus baloldal mennyiben lesz képes a társadalmi feszültségek előrejelzésére. Ez a szeizmográf szerep különösen időszerű Közép- és Kelet-Európában.

A negyedik feladat a legbonyolultabb. A politikai elismertség, a hitelesség megteremtése. A demokratikus baloldalnak meg kell próbálnia elmozdulni a politikai baloldaltól a bal-közép felé, de nem politikai értelemben. *A demokratikus baloldali pártoknak nem a politika centrumába kell törekedniük, hanem a társadalmi centrumba*, a választók centrumába kell igyekezniük, ami lényeges különbség. A demokratikus baloldali erők feladata ezért a nyitás folytatása, a munkavállalói érdekvédelmi szervezetek, a civil társadalom, továbbá az ateista jellegtől és címkétől való fokozatos megszabadulás felé. A demokratikus baloldali pártoknak a hitelesség mellett jelezniük kell azt is, hogy kormányzóképesek. De számukra nem a hatalom az elsődlegesen fontos, hanem a gazdasági-társadalmi feladatok hatékony megoldása. Egy demokratikus baloldali párt akár ellenzékre, akár valamiféle kormányzati szerepre készül, mindenképpen kormányzóképes erőnek kell magát mutatnia, hogy a választó érzékelje: más, jobb alternatívát képvisel.

A hitelesség érdekében meg kell szabadulni minden bolsevik, mindenfajta állampárti

Keletről Nyugatra Európa közepén

működési elvtől és politikai reflexiótól. Nemcsak a sztálinizmustól, a leninizmustól, hanem a marxista társadalompolitikai tanok döntő többségétől a leghatározottabban el kell határolódnunk. Többek között a demokrácia, a pluralizmus szerepének lekicsinylésétől, a proletárdiktatúrától, a nemzeti tényező és a nemzettudat szerepének alulértékelésétől, az áru- és pénzviszonyok, a piacgazdaság meghaladásának marxi követelményeitől, a hamis és harcos ateizmustól, a teleologikus, egy cél által vezérelt, a „kommunizmus felé törekvő” társadalmi haladás víziójától. Felfogásunkban a demokratikus szocializmus nem egy megvalósítandó, mert nem megvalósítható társadalomépítési modell, hanem egy cél, az esélykiegyenlítés és a társadalmi szolidaritás értékrendje, amelynek érvényesítésére törekszünk a társadalmi gyakorlatban, de amelyet a maga teljességében soha el nem érhetünk. *Ilyen értelemben nincs valamiféle végcél, hanem ezen értékek érvényesítését szolgáló folytonos törekvés, politikai, kulturális és civil társadalmi mozgalom.* Bár az MSZP politikájának gyakorlatiasnak kell lennie, nekünk különösen fontos bizonyos elméleti tisztázás önmagunk, de legfőképp a közvélemény számára. Politikai ellenfeleink változatlanul megpróbálnak élni az 1990-ben oly sikeres receptjükkel, a régi MSZMP monolit tömbként való ábrázolásával, ortodoxok és reformerek összemosisásával, az MSZP és a régi MSZMP egybecsúsztatásával. Mi folyamatosan tisztulva, szociáldemokratizálódva alakulunk át. Kérdés, hogy ennek társadalmi elfogadtatására, másságunk bizonyítására mi tűnik célravezetőbbnek: egy újabb ellenzéki periódus – vagy, ami nehezebb ennél, valamiféle kormányzati koalícióban való részvétel.

A közép- és kelet-európai demokratikus baloldali erőknél ezeket a funkciókat látom leglényegesebbnek, a teljesség igénye nélkül. Az MSZP fontosnak és időszerűnek tartja az elméleti együttműködést, szakértői tanácskozások sorozatát a közép- és kelet-európai demokratikus baloldal pártjainak, a demokratikus reformpártok, a történelmi és új szociáldemokrata erők részvételével. Változatlanul érvényes a Közép- és Kelet-európai Tagozat programjának azon álláspontja, hogy az MSZP részéről bármiféle kapcsolatteremtés alapja a demokratikus baloldali pártok vonatkozásában a Szocialista Internacionálé stockholmi nyilatkozatának elvei alapján a modernizáció és a demokratizálás melletti egyértelmű elkötelezettség, a szociális demagógia elkerülése, s mindenféle nacionalizmustól való elhatárolódás.

Romániában szinte nincs partnerünk, a Cunescu vezette szociáldemokrata párt kivételével. Szerbiában a Szocialista Pártnak csak bizonyos képviselői mentesek a szociális és nacionalista demagógiától. A többi közép- és kelet-európai országban az utódpártok az átalakulásnak, a szociáldemokratává válásnak különböző fázisain vannak. Ahogyan mi is előrehaladunk a szociáldemokratizálódásban, a korszerű értelemben vett nyugat-európai baloldali jelleg megteremtése irányában, úgy kell támogatnunk a demokratikus baloldali mozgalmakat ebben az átalakulásban, illetve sokat tanulhatunk mások tapasztalatából. Különösen tanulságos lehet számunkra a litván modernizáció alakulása. Egy dolog a politikai törekvéseket elvi programban megjeleníteni, de mást jelent a demokratikus baloldali, szociáldemokrata-szociálliberális rendszerváltozás megvalósítása.

Krausz Tamás történész

Mi az, amire figyelni kell, ha a kelet-európai pártokat vagy mozgalmakat osztályozni akarjuk? Ha csak deklaráljuk a szociáldemokrata alapértékeket, nagyon keveset mondunk. Az én tapasztalataim szlovákiai, ukrainai és természetesen orosz pártokra, mozgalmakra, csoportokra épülnek. Ezen tapasztalatok alapján nekem úgy tűnik, hogy három alapkérdése van a kelet-európai baloldalnak. *Az első alapkérdés: viszony a parlamentarizmushoz. A második: viszony a kapitalizmushoz. A harmadik: viszony a nemzeti-etnikai kérdéshez.* Ez volt az a három kérdés, amely Magyarországot is beleértve, mindenütt felmerült. Milyen válaszok születnek? Melyek azok az értékek, amelyekben az emberek gondolkodnak?

Az első és legfontosabb, hogy a politikai baloldalon számos erő (szervezet, párt) bírálja azt a parlamentarizmust, ami Kelet-Európában, mindenekelőtt Oroszországban és Ukrajnában kiépülőben van. – Elfogadhatatlannak tartják. Ez rendkívül lényeges, mert nagyon különböző típusú baloldali erőkről van szó, akik megkérdőjelezik a parlamentarizmusnak ezt a mai működését „demokratikus” és „diktatórikus” irányból egyaránt. Azt lehetne mondani, hogy van egy demokratikus baloldal, amely szerint az oroszországi parlamentarizmus még csak nem is elitista parlamentarizmus, mint a többi Kelet-Európában, ahol a legszélesebb tömegek teljesen kiszorultak a politikai hatalmi struktúrák ellenőrzéséből. Nem is szólva a politikai hatalomgyakorlásról, hanem egyenesen egy elnöki diktatúra fenyeget Oroszországban. – Ez egy új típusú, államszocialista hagyományból táplálkozó erő. Ez a nagyon is erős politikai erő kifejezetten azt mondja, azért nem működik ez az egész „jelcinizmus”, mert nincs erős kéz. Sem Kravcsuk, sem Jelcin nem alkalmas rá, tovább kell vinni a rendszerváltást! Ami azt jelenti, hogy további hatalomkoncentráció menjen végbe, amely a Szovjetunió visszaállítását is magában foglalja. Ez nem azt jelenti, hogy egy új egypártrendszert akarnak, de valami új típusú, eddig korábban Kelet-Európában nem létező katonai bürokratikus diktatúrát.

A demokratikus típusú baloldal bírálja Jelcint, mert Jelcin antidemokrata, fölülről akarja sokkterápiával bevezetni azt a kapitalizmust, aminek Oroszországban nincs esélye, vagy ha van esélye, az rémálom Oroszország népei számára. Idézhető Nazarbajev, aki azt mondta a napokban, hogy az a politika, amit Jelcin elkezdett, az nemcsak az oroszországi technostruktúrákat rombolja szét, hanem az FÁK ország közötti együttműködés teljes dezorganizálásához és az államokon belüli totális káoszhoz vezet.

Eszem ágában nincs propagandát folytatni a Szovjet Füzetek utolsó számának, amelyben Csaba László, Richard Parker és két orosz szerző elemezte a fákbéli alternatívákat. Ebben az utolsó füzetben azt mondja a Clintonhoz közel álló Richard Parker, hogy a Clinton-adminisztráció, ha győz – azóta tudjuk, hogy ez bekövetkezett, nyilvánvalóan szakítani fog a monetarizmus adott politikájával, ami 20 év óta folyik a világon, és amitől Kelet-Európa is szenved. A politika művészete abban áll, hogy új feltételek hatására azonnal „fordít”. Itt, Kelet-Európában nyilvánvaló, hogy nekünk nem a monetarizmus folytatására van szükségünk. Nekünk a monetarizmussal szembeni kritikába sokkal bátrabban kellene belefogni.

Keletről Nyugatra Európa közepén

Az orosz, ukrán, szlovák, de azt mondom, hogy a magyar baloldal is „köteles” a fennálló rendszert abban az értelemben keményen baloldaltól bírálni, hogy rámutat: a bürokratikus parlamentarizmus csak az elit érdekeket artikulálja. Vagyis nem a parlamentarizmussal van a baj általában, hanem azzal, hogy ez a parlamentarizmus nem elég demokratikus. Valamit ki kell majd találni, hogy a lakosságot a Szocialista Párt be tudja vonni azokba a folyamatokba, amelyekről szó van. Attól lett volna „szociáldemokrata” vagy „szocialista” a rendszerváltás – ahogy legalábbis mi elképzeltük 1989-ben –, hogy a lakosság résztvevője és haszonélvezője ennek az egésznek. A litván választások megmutatták, hogy ahol a lakosság „kívül marad”, ott még nagyobb lesz a tragédia később. Ez nem egy antiparlamentáris demagógia és nem restaurációs törekvés, hanem egy reális népi igény a demokratikus részvétel kiszélesítésére. Tudomásul kell venni, hogy a demokrácia nemcsak politikai fogalom. Ezt fölismerte a demokratikus baloldal Oroszországban és Ukrajnában, ahol kettészakadt a Szociáldemokrata Párt, éppen ezen a kérdésen is vitatkozva. Magyarországon az Orosz Szociáldemokrata Pártot Oleg Rumjancevvel azonosítják. Már van azonban egy Rakickaja nevű hölgy, aki az új szociáldemokrata párt élén jóval baloldaltibb dolgokat mond, mint mi itt Magyarországon. Áttérek a második alapproblémához, a kapitalizmushoz való viszonyhoz.

A konzervatív baloldal nem fogadja el, hogy a kapitalizmus bevezetése most elkerülhetetlenül folyik. A demokratikus baloldal Ukrajnában abból indul ki, hogy ez a folyamat végbe megy, s ezt nem lehet nem elismerni. Nekünk azokkal a pártokkal természetesen kapcsolatot kell tartani, akik azt mondják, hogy „ez van”, de ezt nem mi csináljuk, mi ezt csak kritikailag vesszük tudomásul. Azt nem hitetheti el egyetlen kelet-európai baloldali párt sem, hogy ő „csinálja” a kapitalizmust. Jaj a kapitalizmusnak, és jaj a baloldaltal, ha a baloldal akarja a kapitalizmust megcsinálni! Erre Kelet-Európában nincs pozitív példa. A kapitalizmust persze nem kell szeretni, hiszen egy baloldali pártnak éppen a kapitalizmustól kell megvédeni a lakosságot (nem megdönteni, mert erre nincs mód). Kelet-Európában pedig meghatározott történelmi előfeltételek hiánya miatt nem is lehet nyugat-európai kapitalizmus.

A kelet-európaikat most akarják nemzetközi „segítséggel” „földről” bevezetni. Sehol – Oroszországban sem – nem fogadják el a privatizáció kialakult formáját éles kritika nélkül, a „legliberálisabb” baloldali pártok sem. A privatizáció bírálata részben magának a monetarizmusnak a bírálata: az egyik bírálata magában foglalja a másikat. Nincs társadalmi, erkölcsi háttere Oroszországban, Ukrajnában annak a privatizációnak, ami végbement. Nincs konszenzuson alapuló jogrendszer. Magyarország más ebből a szempontból. De itt is módosítani kell majd az új parlamentnek a privatizációs alaptörvényt. Nem lehet azt mondani – amit az SZDSZ mond –, hogy minden egyes alapkérdést, amit már törvényileg rendeztek, örökérvényűnek tartsunk. Módosítani kell. Ez persze egy vitapont. De azt nem lehet előre bocsátani, hogy egy új hatalmi erőközpont a parlamentben mindent módosítás nélkül hagy.

A harmadik kérdés a nemzeti kérdés. Itt sem szabad illúziókat kergetni. Ismert neveket sorolok: Meciar, Iliescu, Kravcsuk, Jelcin, Tudjman, Milosevic. Antall József nem illeszkedik

ebbe a sorba, Antall egy másik jelenség. Kitérek majd rá is. Kelet-Európa történelmi valóság. *Közép-Európa csak az imaginárius szférában létezik. Kelet-Európa van, s ennek a Kelet-Európának van a nyugati szélén Magyarország és Csehország.* Az „új” elitek vagy az új hatalmi központok jellege nem elemezhető a nacionalizmus megértése nélkül. Az elitek három alaptulajdonsággal rendelkeznek. Az egyik: a régi rendszerhez való kapcsolódásuk az apparátusokon, stb. keresztül. Ez nagyon erős tradíció. Nem ideológiai minősítés, hanem azt mutatja, hogy a pragmatikus apparatcsik hagyomány tovább él. Ez párosul egy nagyon erős történelmi nacionalizmussal. De tőlünk keletebbre ez a nacionalizmus nem a magyar konzervatív uralmi elit antiplebejus nacionalizmusa. Ez egy sokkal erősebben „népies” nacionalizmus, mintha a csurkizmus és egy régi apparatcsik nacionalizmus kombinációja lenne. Populista politikusoknak nevezik őket, de ezek kifejezetten *nacionalista populista politikusok*. Bizonyos értelemben a hatalmuk bázisát ez a fajta populista-nacionalista ideológia legitimálja.

A harmadik sajátossága ezeknek a figuráknak, amelyek a „nemzeti” elitet képviselik, hogy erős „hajlamuk” van a hatalmi koncentrációra. Olyan „nemzeti diktatúrák”, (félíg idézőjelben használom a diktatúrát, mert több párt van, de önmagában a több párt nem nyugat-európai típusú többpártrendszer) amelyek megpróbálnak államkapitalista alapon újfajta nemzeti-populista rezsimeket stabilizálni. Csehországban kevésbé valószínű, de Magyarországon elképzelhető egy ehhez hasonló fejlődés.

A populizmus, mint a „rákfene” szerepel a magyar tömegtájékoztatásban. Ez egy objektív történelmi jelenség. Ha mi meg akarjuk érteni a folyamatokat, nem kell mindig átkozódnunk. Olyan a történelem, amilyen. A populizmus-jelenséggel nekünk számolni kell, reálisan. Különböző típusú populizmusok léteznek. A populizmus nem csak nemzeti diktatúrát jelent. A liberális és keresztény nemzeti elit le fogja populistázni azokat a politikai pártokat Magyarországon, amelyek középpontba állítják a szociális kérdést. Ezért számolni kell ezzel. Bár nem mondom, hogy el kell vállalni ezt a minősítést, mert a minősítés az elitharcban mindig valami mást jelent. Tudomásul kell venni, hogy a tömegek – vannak, és ha valamelyik politikai párt Kelet-Európában hatalomra akar jutni, akkor a „tömegmozgalommal” valamit kezdeni kell tudni. Régóta mondom ezt, és bebizonyosodik mindenütt Kelet-Európában. Ez nem azt jelenti, hogy nekünk Iliescut meg ezeket kell figyelembe venni, mert kétféle típusú tömegmozgalmi lehetőség adódik: egy szociáldemokrata, szocialista típusú és egy nacionalista-kereszténynemzeti. Ezt a problémát számba kell venni! Nem tehetünk úgy, mintha nem létezne. Ha az MSZP az együttműködést figyeli a kelet-európai pártokkal, mindegyiknél ugyanez a három alapprobléma felmerül. Mindegyik hadakozik a tömegmozgalmi problémával. Mindegyik tömegbázist akar szerezni. Az egész MDF-jelenség és irányzatai megvannak minden más kelet-európai országban is. Nem véletlen, hogy Kelet-Európában – beleértve Magyarországot is, egy nyugat-európai típusú liberális alternatíva sehol sem létezik. Ha egy liberális nevű párt tudna hatalomra jutni, az sem lenne képes nyugat-európai típusú liberálizmust csinálni. Ne áltassuk magunkat, ez nem következhet be! *A nacionalista-populista*

Keletről Nyugatra Európa közepén

erőkkel szemben a demokratikus baloldalnak az ereje a szakszervezetekkel való együttműködésben lehet.

Hangsúlyozom, ez az egész dolog összefügg a nemzeti kérdéssel. Ugyanis Kelet-Európában belátható időn belül – s ez a kelet-európai rendszerváltás egyik legnagyobb negatívuma – nincs megoldás a nacionalizmus leküzdésére. A kelet-európai népek egyes csoportjait sikerült meghatározott történelmi, gazdasági, politikai okok alapján az „új” uralmi eliteknek összeugrasztani. Ennek a következményei beláthatatlanok. Ma még nem is igazán lehet látni, hogy milyen mérhetetlen károkat okozott mindez, s nemcsak a baloldalnak. De ha már így alakult a dolog, akkor a nemzeti kérdés felett nem lehet átlépni. Minden hasonlóság ellenére ez a kérdés egy dolgot jelent Oroszországban, egy másik dolgot jelent Ukrajnában, egy harmadikat Szlovákiában, stb. A Magyarország és Szlovákia vagy Magyarország és Szerbia közötti konfliktusok okait meg kellene vitatni. Esetleg egy szélesebb fórumon is, de sokkal erősebben bírálva az új uralmi eliteket, amelyek idáig vitték a dolgot.

Hiányzik egy realizmus, egy pragmatizmus a nemzeti kérdésben, és a Szocialista Pártnak ezt a pragmatizmust kellene bevinni a köztudatba, kevésbé kellene ideológiailag érvelni. A nemzeti kérdésben különösen fontos lenne ez a pragmatizmus. A Magyar Szocialista Párt egyik része egyáltalán nem érzékeli a problémát, a másik része, amelyik érzékeli, az nem tudja, hogyan reagáljon, támogassa-e a kormányt vagy nem. A kormány bármit tesz a nemzeti kérdés ügyében, már nem hiteles, elrontotta, mert pl. géppisztolyokat szállított Horvátországba. Innentől kezdve már nem tud jót tenni ebben az ügyben. Úgy, ahogy a régi rendszer nem menthető, mert például, itt hagyta aknaként ezt az egész bőszi dolgot.

Végül, hogyan viszonyuljunk Lengyelországhoz? A baloldal a legnagyobb vereséget Lengyelországban szenvedte el, köszönhetően Walesának. A Szolidaritás a maga keletkezési időszakában munkáspolitikát folytatott, az államszocialista rendszer legkövetkezetesebb kritikusa volt, soha nem hirdette meg azt, ami Lengyelországban bekövetkezett, a sokkterápiás összeomlási politikát. Viszont sikerült Walesának hatalomra jutva az egész hagyományos Szolidaritást szétzúzni. Ma már üldözik a Szolidaritás baloldali csoportjait – az MSZP erre még nem reagált.

Ami a lengyel nacionalizmust illeti, itt egyenes rokonság van Magyarországgal. Ott is, itt is nagyon erős a konzervatív dzensztrid nacionalista hagyomány. Bár Walesa és Antall két igen különböző szociális jelenség. Antall Landsbergis rokona, Walesa inkább a nemzeti populizmus figurájává vált. Mindez csak érzékelteti, hogy a regionális sajátosságok mellett a nemzeti sajátosságok igen nagy szerepet játszanak. De a baloldal sehol sem követheti el még egyszer azt a hibát, hogy a nemzeti érzéssel, mint tömegérzülettel szembefordul. A feladat az, hogy ezt az „érzületet” reális szociális tartalommal, humanisztikus kultúrával egyeítsük.

Ágh Attila politológus

Én az értékek és pártok kelet-európai mezőnyét szemlélve két kedvenc rögeszméből szeretnék kiindulni. Egy társadalomtudós mindig szereti a rögeszméit elmondani és azt mondani, hogy most éppen ezek igazolódhatnak be. Én is ebben a helyzetben vagyok.

Az első úgy hangzik, hogy *nem a baloldal van válságban, hanem a jobboldal*. A magyar fejlődésképtelen volt egy többé-kevésbé kiegyensúlyozott, megszervezett jobbközép pártot kialakítani, ami Európa-szerte partnernek elfogadható lenne, tehát ne kellene szégyellni, hogy van valaki a családban, aki mégiscsak ide tartozik, de annyi baj van vele, hogy nehéz emlegetni. Az MDF is ilyen megtűrt, Nyugat-Európa szerte nehezen eladható szövetséges és politikai képződmény. El szoktam mondani nagy makacssággal, hogy köszönjük szépen, nagyon sok bajunk van itt a baloldalon, de nem tudom elfogadni azt a kiindulópontot, hogy alapvetően a baloldal válsága jellemzi ezt a politikai tájképet, vagy ezt a pártrendszert, nem pedig a jobboldalé.

A másik szintén egy mélyen gyökerező rögeszme. Nem szokott időnként egy bizonyos körben nagy lelkesedésre találni. *Nem vagyok hajlandó elfogadni a megelőző rendszert, mint valami baloldalt*, apró, pici pöttyökkel, sőt nagyobb pöttyökkel sem. Ez nem egy piros-pöttyös labda esete, ez egy konzervatív szocializmus volt, ez egy jobboldali rendszer volt. Akik 70 évig benne éltek, a szovjetek, ők nagyon jól tudták ezt. *Egy politológus egyszerűen nem tud másképp kezelni egy Meciar, egy Iliescut és a pártjaikat, mint jobboldali nacionalista pártot*. Lehet, hogy ezen összevitatkozunk, de ezek jobboldali nacionalista pártok, tehát semmiképpen ne tekintsük őket bűnbeesett, besározódott baloldali pártoknak, akik egy kicsit letörlik majd az arcukról a sárt, vagy ide-oda alakulhatnak, és akkor valami baloldali pártként elfogadhatók lesznek. Ezek a pártok nem rejtélyek, az összes alapvető mutatóik szerint leírhatók Kelet-Európában lehetséges nemzeti konzervatív pártokként, netán bizonyos kellemes vonásokkal még a szélsőjobb irányba is tapogatódzva. Isten ments bennünket attól, hogy egy olyan elméleti problémával terheljük meg magunkat, amit nem lehet megoldani! Vagyis, hogyan lehet baloldali szövetséges rendszert kialakítani az utódpártokkal? Hiszen, ha jó részük nem baloldali, akkor ez a probléma nem létezik. Ezeknek a pártoknak, mint valamennyi, tradicionális jobbra csúszó kelet-európai konzervatív pártoknak erős szociális demagógiája van. De hát ez a demagógia egyáltalán nem fedi el azt a tényt, hogy nem baloldali pártokról van szó.

Feltennem azt a kérdést, hogy tulajdonképpen mi is van az emberek fejében Magyarországon? Induljunk el ettől a zongorától! Nagyon szerencsés helyzetben vagyunk, mert van magyar társadalomtudomány. 1988 óta nagyon jó, nemzetközi standardoknak megfelelő országos minták alapján rendszeres vizsgálataink vannak. Ezeket Angelus Róbert és Tardos Róbert készítette. Ebből a következő derül ki. Magyarországon kiválasztottak 8 alapvető politikai értéket, s abból kiderül, hogy 3–3 érték az emberek nagy többségénél szorosan összekapcsolódik. Nevezetesen: a nemzeti, a hívő és a konzervatív típus szorosan korellál a 8

Keletről Nyugatra Európa közepén

alapérték közül. A baloldali, demokrata és a reformer érték ugyancsak szorosan korellál. A szabadgondolkodó és a rendet, stabilitást kedvelő – a 8 alapérték közül az a kettő, ami lazább, de ahogy mentek előre a 90-es évek, a szabadgondolkodó kötetlenebbül ugyan, de közeledett a baloldali háromszöghöz, a rend és stabilitást kedvelő pedig a jobboldalihoz.

Nos tehát, két tábor van Magyarországon, elég szoros értékrenddel. Egy nemzeti konzervatív, ez kb. 40%-ot tesz ki. – És egy baloldali értékekhez ragaszkodó reformer szemlélet, amely párosul a lassú, de határozott evolúció támogatásával, és egyben közel áll a szabadgondolkodás elvéhez is. Ugyanakkor viszont a rend és stabilitás kedvelők alapértékei találkoznak a nemzeti hívők háromszögével.

Ez a háromszög-modell tisztán magyar, a két szerző semmiféle komparatív összehasonlítást nem követ el. Tudjuk, hogy Ausztriában kb. 40 éve folynak hasonló megfigyelések. Ezt Ausztriában tábornak, „lágernek” hívják, erre épül az egész pártrendszer. Ez egy ritka modell, amely a szomszédban nagyon jól megfigyelhető.

El kell ezen gondolkodnunk, hogy az ilyen értékek szintjén mi miért nem társalgunk a Szocialista Párt színeiben többen az emberekkel! Magyarországon az emberek több mint 50 %-a ezen baloldali demokrata reformer háromszög irányában gondolkodik. Talán túlságosan defetisták vagyunk ehhez? Ám tévednénk, ha ennél a pontnál megállnánk. Ugyanis nem ebben van az alapvető paradoxon. Inkább abban, hogy bár *Magyarországon nagyon erős a kötődés a baloldali értékekhez, széles a reform híveinek tábora, de az emberek nem ennek megfelelően szavaznak a választásokon.* Azt látjuk tehát, hogy az értékek és a pártrendszer között Ausztriában – ha nem is megegyezés, de párhuzam található. Magyarországon viszont egy nagyon erős ellentét van a kettő között.

Erre a problémára Szelényi Iván zavarában első válaszként azt adta a Népszabadságban, hogy igen, mert a baloldal nem ment el szavazni. Tehát – a baloldali szimpátiák meghaladják az 50 %-ot ebben az országban, a baloldaliak azonban nem mennek el szavazni. Nos, később aztán végeztek a nem szavazók között alapos vizsgálatot, s kiderült, hogy nagyjából ugyanazok a pártpreferencia arányok a nem szavazók, mint a szavazók között. Ez tehát nem ad választ a problémára, főleg arra, hogy miért van ilyen nagy kontraszt az értékek és a pártrendszer között. Azt hiszem, több menetben kellene ezt a dolgot végigjárni, vagyis elemezni, és így megoldást, választ találni. Egy politológusnak ott kellene kezdeni, hogy igazán 1990 tavaszán tulajdonképpen nem szavazás volt, hanem egy népszavazás jellegű véleménynyilvánítás, tehát nem a szokványos kompetitív pártrendszerekre jellemző szavazási modell. Egy azonban bizonyos: '94-re ez a modell már nem adható el, tehát ennek a gondját letehetjük. Van azon kívül két másik kérdés. Van-e strukturálisan baloldali modernizációs lehetőség? Erről a végén szólnék. A másik a pártok jellege. – Ezek a pártok átmeneti jellegűek, mint ahogy az egész politikai elit átmeneti. Tanulságos, hogy Dél-Európában az utóbbi három választási ciklusban a politikai elitnek több mint 90 %-a eltűnt. Ha a sebességet Közép-Európában vizsgáljuk, ez gyorsabb lesz. Arról van szó, hogy a földrengés-szerű változások az átmeneti jellegű pártalakulatot és átmeneti jellegű politikai elitet sodorják, viszik maguk-

kal. Ezért sem lehetséges, hogy a közvetlenül a választás nyomán létrejövő pártrendszer stabil legyen. *Ez az átmeneti pártrendszer teljesen képtelennek bizonyult a társadalommal való dialógusra és az érdekközvetítésre, és úgy látom, hogy ez a probléma a Szocialista Párt tekintetében is teljesen megoldatlan.* Ebben a gondolatsorban (hogy egy kicsit bonyolultabban legyenek a dolgok) szeretnék egy másik problémát is felmutatni, amit a „megismerésben lévő ellentmondás”, vagy az „ismereteinkben lévő ellentmondás” címén tart számon a tudomány.

Nevezetesen: az emberek egyszerre akarnak ebben az átmenetben két ellentmondó dolgot. Akarnak valamiféle olyan csomagot, amit szabad liberalizmusnak nevezni, viszont ugyanabban az időben egyszerre szeretnék biztonságot és állami beavatkozást. Az állami paternalizmus az állam által biztosított támogatás és biztonság és a társadalom számára a nagyobb mozgástér, ez mint egy égbekiáltó ellentmondás egyszerre nagyon jól megfér az emberek gondolkodásmódjában. Bármennyire is szembevetőd az ellentmondás egy logikai, racionális elemzés számára, az emberek így gondolkodnak, és azt kell mondanom, hogy nekik van igazuk, nem pedig a logikai ellentmondásnak, a formális logikai elemzésnek.

Egy másik írást is szeretnék említeni. Ez 1992 szeptemberében jelent meg az *Európa Fórum*-ban Stóka Gábor tollából *A szociális védőháló felbomlása és a közvélemény* címmel, mely egy közép-európai felmérés tapasztalatait összegezi. Ebből kiderül egy nagyon fontos dolog: Magyarország kilóg az összeurópai és ezen belül nagyon a kelet-európai képből. Ez az egyetlen ország, ahol az emberek tartósan elégedettebbek a '70-'80-as évekkel, mint az új rezsimmel. Mégpedig nem nosztalgiaszerűen. A Galluptól kezdve mindenféle nemzetközi közvéleménykutató vizsgálat azt mutatja, hogy az emberekben nem nosztalgia, hanem egy tudatos felismerés van a tekintetben, hogy Magyarországon elindult valami a 60-as évektől kezdve. Ezt botor módon az ellenkező irányba taszítani – ha szabad átvenni egy kifejezést a kormányfőtől – ostobaság, számárság, sőt történelmi számárság. Az emberek tulajdonképpen egy olyan történelmi élményt szereztek, amelyben nagyon határozott törekvéseket láttak az állam és a szervezett társadalom részéről a liberalizálásra. Tehát formállogikai ellentmondás van. Történelmileg azonban ez feloldódott abban a folyamatban, ami a '80-as éveken is végigment, és amit a Németh-kormány tényleg rendkívül markánsan csinált. Azt hiszem, hogy az embereknek a megközelítésben igazuk van.

Érintenék egy rendkívül fontos témát, amiről jó lenne vitatkozni. Nevezetesen: milyen legyen a Szocialista Párt karaktere, pártidentitása, profilja, szociális bázisa, milyen az a párt, amelyiknek van modernizációs alternatívája? Ha megnézzük, hogy a nagy baloldali közép-pártok min mentek át a '60-as évektől kezdve Nyugat-Európában, akkor azt látjuk, hogy a fizikai munkásosztály radikális eltűnése jellemzi az állapotokat. A termelő osztály képe megváltozott, az anyagi termelésből sokan kiléptek. Ha egy csepp realitásérzékkel tekintünk nem az utópiák birodalmába, hanem pár száz kilométerre innen, akkor azt kell, hogy lássuk – mindaz, amit termelésnek minősítünk, alapvetően változott meg. A baloldali középpártok nagyon komoly vérvesztéseket szenvedtek azért, mert az új középosztályok kialakulását,

Keletről Nyugatra Európa közepén

egy tömeges értelmiségi dolgozó osztály születését nem tudták évtizedekig „lereagálni”. A rendkívüli mértékű modernizáció radikálisan változtatta meg ezen pártok tömegbázisát. Ettől a gondolattól térnék át immár harmadik rögeszmémre. Mi modernizációs párt vagyunk. Nekünk arra az átalakuló rétegre kell a stratégiánkat építeni, amelyik létrejövőben van! A szociális minimumról, mint kemény politikai feltételről persze nem mondunk le, de nem szabad elfogadnunk azt a pozíciót, hogy mi a vesztesek pártja vagyunk a '90-es évek nagy modernizációs átalakulásában.

Mi modernizációs párt vagyunk, tehát a kialakuló, új tömegbázis pártja kell legyünk. Nekünk van időnk arra, hogy ehhez felnőjünk, hiszen 1994-ben nem győznünk kell. Ha már 20 %-ot érünk el, az nagyon jó lenne, sőt túl jó. Én egyáltalán nem vagyok meggyőződve arról, hogy nekünk már az első lehetőséget meg kell ragadnunk, hogy részt vegyünk az új kormányban. Én már többször egyértelműen elmondtam a magam véleményét arról, hogy nekünk egyáltalán nem egyenlő távolságot kell tartanunk más pártokkal. Ennek elhangzása is nagyon nagy kárt okozott a pártnak. Ezzel együtt én nem elvi okból utasítanám el azt, hogy a Szocialista Párt liberális pártokkal koalícióra lépjen. *Nekünk '98-as politikai stratégiánk kell legyen*, és nem elsősorban 94-es. Azt a nagy középpártot kell megcéloznunk, amely a magyar társadalmi rendben és értékrendben adva van. 1998-ig sem lehet teljesen ledolgozni azt a paradox helyzetet, amely az emberek értékrendje és a politikai szervezetek között megvan. 1994-ben már konszolidálódni lehet egy markáns balközép, modernizációs pártként, amely 1998-ra felkészülhet, hogy a magyar politikai elit egyik főszereplője legyen. *Az MSZP a nyertesek széles középmezőnyére kell építse hosszú távú stratégiáját.* Egy baloldali párt természetesen nem teheti meg azt, hogy eltekintsen attól az óriási szenvedéstömegetől, amit ez a radikális átalakulás hozott. Azt sem szabad azonban megengedni, hogy ez az átrendeződés a vesztesek pártjává tegyen bennünket. Nem szabad nosztalgiapárttá, az előző rendszer folytatása pártjává sem válnunk. Ezért tiltakozom az MSZMP esetleges halálos ölelése ellen. Nekünk nem az MDF-től, nem az SZDSZ-től kell félnünk, nekünk attól kell félnünk, hogy valamelyik jó szándékú párttagunk, vagy pártvezetőnk megteszi azt a szívességet 1994-ben vagy 1998-ban, hogy MSZMP-barát dolgokat mond a sajtónak. Magyarországon 3000 újságíró várja ezt a pillanatot, amikor valaki ilyesmit tesz. Félek, hogy talán lesznek ilyenek. Ettől félek igazán, nem az MDF vagy más pártok támadásától, mert bennünket azal lehet hitelteleníteni, ha az MSZMP-vel kapcsolatban vagyunk. Azt kell mondanunk, hogy Istennek hála a baloldalon a magyar baloldal plurális, sokszínű, és ez képezheti a védőerőnyót a nosztalgiapárt funkcióval szemben. A baloldali mezőnynek ilyesfajta pluralizálódása szerintem tulajdonképpen történelmileg egy nagyon szerencsés felállás.

Hadd mondjam most zárásképpen: igennel szavaznék a Tabajdi Csaba által felvetett első kérdésre. Igenis, a baloldali pártok képesek egy modernizációs alternatíva kidolgozására! Jó történelmi példának és sajátosságnak tarthatjuk a dél-európai eseteket. Nevezetesen a szocialista és szociáldemokrata pártok Dél-Európában hitelképesek voltak arra a szociális pak tumok sorozatán keresztül, hogy biztosítsák a gazdaság korszerűsítését. Joggal állították. –

Emberek! Ezt a sebészeti operációt a ti érdekekben tesszük, a ti részvételekkel valósítjuk meg. Igennel szavazok arra a kérdésre is, lehetséges kombinálni a dinamikus fejlődést egy szociális minimummal. Szerintem a Szocialista Pártban, e tekintetben igen értékes szakértelem gyűlt össze.

Ami a harmadik témakört illeti. A magyar politikai rendszer alapvető gyengesége, hogy képtelen a konfliktuskezelésre, mivel a makroszisztémája formálisan létezik ugyan, de a mezoszisztéma, amely a konfliktusok feloldását végezné, – az európai típusú érdekközvetítési, érdekszervezeti szféra hiányzik. Mindez az utóbbi belső gyengesége és önmegújító, letisztuló mozgásának hiánya miatt, másrészt és alapvetően a kormány tudatos aknamunkája következtében. A kormány mentalitásába, politikai tervébe ugyanis ez a szféra nem fért bele. Ezért a kormányt joggal lehet támadni, bírálni.

A politikai identitás és hitelesség érdekében úgy hiszem, hogy itt nekünk nem elsősorban programokat kell gyártanunk. Azt mondanám, hogy egy párt a társadalomban a dialógusokon és akciókon keresztül létezik. Programjai sokkal kisebb körnek szólnak, mint a társadalmi akciók. Egy szocialista párt olyan akciókkal tudja önmagát meghatározni, mint például az egyetemi felkészítés fiataloknak, amit népi kollégiumok irányában tovább lehet bővíteni. Szóval: a Szocialista Párt akkor tesz jót önmagának, ha azt mondja: én ezt a 25 programot indítottam, ezeken a programokon keresztül létezem. Cselekedni, ez programok és nem elvi csaták kérdése.

A társadalmi életben – éppen a szociális minimum biztosításában – sajnos túlságosan is sok lehetőség van arra, hogy a párt valóságos társadalmi akciókban megmutassa a maga arcát, a maga önmeghatározását. Most már nem vagyunk gettóban, nem vagyunk a padlón (tulajdonképpen sosem voltunk.) Ennek a pártnak azért is társadalmi akciókon keresztül kellene meghatároznia magát, mert már a 20 % körüli választási eredmény 1994-ben olyan *teljesítménykényszer* alá helyezi, amelynek jelen pillanatban még nem tud megfelelni. Vagyis, 80 jó parlamenti képviselőt kiállítani nagyon kemény feladat. Ennek megfelelően 8000 középkáder kell az országban, hogy egy középpárt nagyon jól működjön, és nagyon közel van 1998 is, ahol már a mai 30 éveseknek kellene egy Európában is dominánsnak elismert, főszereplő nagyságrendű Szocialista Párt vázát megalkotnia. Ezeket a dolgokat előre lehet látni, pontosan meg kell tervezni.

Kovács László, az MSZP ügyvivője, a Parlament Külügyi Bizottságának elnöke

Egyetértek azzal, amit Ágh Attila nyomatékosan hangsúlyozott, hogy *nincs válságban a baloldal sem Magyarországon, sem Közép- és Kelet-Európában*. 1990 tavaszán valóban a padlón voltunk, és akkor nem feküdt mellettünk senki. Hiszen voltak, akik megnyerték ezt a választást, és voltak, akik majdnem megnyerték, de azok sem feküdtek a padlón. Ma más a helyzet. Tabajdi Csaba idézte a litván példát. Annál jobb bizonyíték arra, hogy ki lehet lábal-

Keletről Nyugatra Európa közepén

ni egy hasonló helyzetből 2 év alatt, azt hiszem nincs, mint amit Brazauskas Demokratikus Munkapártja megtett. Ennek az okai nagyon tanulságosak. Nincs válságban a baloldal Nyugat-Európában sem, bár erről ott is viták folynak. Alig egy hete alakult meg Európa Szocialistáinak Pártja. Ez az Európai Közösség 12 országának szocialista, szociáldemokrata pártjainak, és a 3 teljes jogú tagságért folyamodó ország – Ausztria, Finnország és Svédország – szociáldemokrata pártjainak közös fóruma. Az a feladata, hogy szociáldemokrata választatot fogalmazzon meg azokra a válságjelenségekre, amelyek most érezhetőek az Európai Közösség egyébként virágzó államaiban. A munkanélküliség, a gazdasági recesszió és egy sor más jel azt mutatja, hogy ott sem zavartalan a fejlődés. Ezekre az országokra is igaz az, amit Tabajdi Csaba Közép- és Kelet-Európára mondott, hogy sem a konzervatív, sem a liberális válaszok nem adtak igazán megnyugtató megoldást. Ha az EK-országokban válságjelenségek vannak, akkor ez inkább a jobboldal, mint a baloldal válsága, hiszen az Európai Közösség államainak többségét ma konzervatív-keresztény pártok kormányozzák.

Szóba került a kapitalizmus megítélése, és ezzel összefüggésben az, hogy *milyen legyen a szocialisták viszonya a kapitalizálódáshoz*. Ágh Attila és Krausz Tamás nem azonos módon szolt erről, de úgy látom, itt inkább terminológiai különbségről lehet szó. Ebben az értelemben én is másképp fogalmaznék, mint Krausz Tamás. Ugyanis, ha kapitalizmus alatt annak „klasszikus”, nyers formáját értjük, a tőke teljes és megfellebbezhetetlen uralmát és a nagy tömegek szociális kiszolgáltatottságát, akkor azt mondom, hogy a Szocialista Pártnak valóban nem kell örülnie. Azzal is egyetértek, hogy sokat nem tehetünk, de semmiképpen sem kell üdvözölni a kapitalizmus – úgymond – visszatérését. Csakhogy amit ma kapitalizmuson a társadalmi-gazdasági gyakorlatban értenek, az már nem a marxi értelemben vett kapitalizmus. Ma inkább azt látjuk, hogy a magántulajdon döntően a hatékonysággal van összefüggésben, míg a közösségi, állami tulajdon inkább a szociális biztonsággal. A mai, fejlett nyugati demokráciák gazdasági rendszerében ez így jelenik meg. Ma már elválik egymástól a korábbi szoros összefüggés, vagyis, hogy kapitalizmus = a magántulajdon uralma = a nagyon széles tömegek teljes kiszolgáltatottsága és elnyomódása. Amikor mi azt mondjuk, hogy szociális piacgazdaságot akar a Szocialista Párt, ezt úgy értjük, hogy elfogadjuk a magántulajdon dominanciáját a gazdaságban, a piacgazdaság törvényeinek az érvényesülését, és eközben törekszünk az elérhető maximális szociális biztonság megteremtésére.

Ágh Attilával *is terminológiai jellegű vitám van a jobb és baloldal problémája megítélésében*. Azt mondta, hogy az előző rendszer nem baloldali, hanem jobboldali konzervatív rendszer volt. Szerinte a jobboldali értékek jellemzője a nemzeti, a konzervatív. Így viszont az előző rendszer nem tekinthető nemzetinek, hiszen az internacionalizmus jelszava alatt a szocialista közösség országai a Szovjetunió világhatalmi érdekei alá rendelték a nemzeti érdekeket. Nem volt tehát nemzeti. Csak konzervatív volt, ami azt jelenti, hogy bizonyos dogmákhoz mereven és makacsul ragaszkodott. Viszont nem volt demokratikus, nem volt reformer, tehát nem is volt abban az értelemben baloldali, ahogy mi a baloldali kifejezést szoktuk használni, mert mi baloldal alatt demokratikus baloldalt értünk. Így tehát – szerintem –

az előző rendszer minősítésekor nem volna pontos a jobboldali jelzõt használni, de ugyanígy a baloldalt sem.

Végül, ami az 1990-es választásokat illeti. Ágh Attila adatai szerint Magyarországon 50 % körül van annak a bizonyos baloldali háromszög híveinek az aránya és 50 % alatt a jobboldaliaké. Az általam ismert adatok szerint 7,8 millió választásra jogosultból 62,8 % szavazott az első fordulóban, amikor a pártpreferenciákat a listás szavazás miatt jól lehet mérni. Ebből 24,7 % szavazott az MDF-re, 11,7 % a kiskgazdákra és 6,5 a kereszténydemokratákra. Vagyis 42,9 %-át kapta a leadott szavazatoknak a három, ma koalíciót alkotó konzervatív-nemzeti-keresztény párt. Ez a választásra jogosultak egészére kivetítve mindössze 27 %. Tehát inkább az a tétel látszik igaznak, hogy a baloldali érzelmű szavazók nagyobb aránya maradt távol, mint a másik oldal híveinek.

Három kérdéskört szeretnék vázlatosan érinteni. Mind a háromnak vannak itt a teremben nálam jobb szakértői; én inkább csak a vitát szeretném elindítani. *Az első: a baloldal helyzetére*, a baloldali pártok programjára, tevékenységére ható sajátos tényezők Közép- és Kelet-Európában. A második: *a baloldal politikai irányzatai*, ezek helyzete, programjai, egymáshoz való viszonyuk, a megosztottság és az együttműködés kérdései. A harmadik *a demokratikus baloldal szerepe, feladatai*.

Ami az első kérdést illeti: itt több tényezőt szeretnék – a teljesség igénye nélkül – kiemelni. Ezek nagyon jelentős hatást gyakorolnak ebben a térségben, így Magyarországon is a baloldali pártok helyzetére, programjaira. Ilyen tényező a politikai kultúra viszonylagos fejletlensége, aminek történelmi okai vannak. Ezek közé sorolhatjuk a többpártrendszer, a parlamentáris demokrácia hagyományainak érezhető hiányát, továbbá a történelemnek hullámszerű mozgását, benne a kölcsönös leszámolásokat. Csak évszámokat villantok fel és mindenki tudja, hogy mire gondolok: az 1919–'20-as évek eleje, az 1944–'45–'46, és az 1949–1956 közötti időszak, majd 1956 október 23–november 4. és a november 4-e után kb. 1960–62-ig terjedő folyamatok. Ez a mai politikai életet nagymértékben befolyásolja és erősen hat a baloldali pártok helyzetére. A másik tényező: az elmúlt 40 év hatása a pártstruktúrákra és az erőviszonyokra. Itt szeretnék visszautalni a '90-es választásokra, ezek sajátos eredményeire. Ezek az előzmények akadályozták meg, hogy a baloldal értékei megjelenjenek a választópolgárok magatartásában. A 40 év során jelszóvá vált internacionalizmus a magyar nemzeti érdekek alárendelését jelentette. Következésképpen, minden olyan párt jó eséllyel indult a választási harcban, amelyik a nemzeti értékeket, a nemzeti hagyományokat nagy nyomatékkal hangsúlyozta. Az MDF választási sikere jórészt ennek tulajdonítható. 40 év monolitikus politikai rendszere után minden párt eséllyel indult, amely a liberális értékeket, a pluralizmust vallotta magáénak.

Ezzel szemben a szocializmusnak nevezett társadalmi-gazdasági gyakorlat miatt minden olyan pártnak, amely nevében a „szoc” betűrend megjelent, (szocialista, szociáldemokrata) erős előítéletekkel kellett megbirkóznia. Mindezzel szorosan összefüggött az a nosztalgia is, amely a koalíciós idők egykori nagy polgári pártja, a kiskgazdapárt iránt ezen a választáson

Keletről Nyugatra Európa közepén

megnyilvánult. Ezek az okok egyszeri és megismételhetetlen tényezőként hatottak az 1990-es választásokon.

Szólni szeretnék az első demokratikus választások óta eltelt időszak sajátos problémáiról, elsősorban abból a szempontból, hogy mennyiben hatottak a baloldal helyzetére. Ilyenek: a gazdasági és szociális problémák, a munkanélküliség, milliók lesüllyedése a nyomorszintre. Ennek hatása nyilvánvaló a pártok helyzetére, a pártok közötti erőviszonyokra. Így nem maradt nyom nélkül a konzervatívok és azon liberálisok érzéketlensége, akik szociális tekintetben valamiféle semlegességet mutattak. Sokakat ábrándított ki a térség országaiban kormányzó jobboldali pártok szociális érzéketlensége, arroganciája és az állandó ellenségkeresés, amelynek az a szerepe, hogy ellensúlyozza a feszültségeket. Ennek következménye, hogy szinte mindenhol tapasztalható a jobboldal iránti illúziók szertefoszlása ugyanúgy, mint az 1990-es évek legelején a baloldallal szemben tapasztalt előítéletek csökkenése is.

Ami a baloldali pártokat és politikai irányzatokat illeti: a történelmi szociáldemokráciáról, az új szociáldemokráciáról, és a hagyományos kommunista pártok kérdéséről szeretnék szólni. A történelmi szociáldemokrata pártok helyzetét, magatartását, programját és megítélését jelentősen befolyásolja korábbi erőszakos beolvasztásuk az akkori kommunista pártokba, majd a 40 évi illegalitás. Ennek következménye az, hogy soraikba egyrészt idős, sértett és sérelmeikre kárpótlást kereső emberek, másrészt ambiciózus, netán karriervágó, de tapasztalatlan fiatalok jelentkeztek. Így már eleve adva volt a személyes harc és a szakadások lehetősége. Ez nemcsak magyar sajátosság, bár olyan súlyos méreteket és olyan izléstelen jelenségeket sehol nem produkált, mint Magyarországon.

E pártok másik jellemzője az elhibázott választási kampány volt. Mindenütt – ahogy ezt Magyarországon Petrasovits Anna pártjánál láttuk – a fő ellenfelet a megújult, vagy megújulni kívánó egykori reformkommunistákból szerveződő új szocialista, szociáldemokrata pártokban látták, és ezekre irányították az ösztüzet.

A már említett előítéletek azonban őket a jelek szerint ugyanúgy sújtották, mint az új pártokat. Ez a belső viszályokkal, a szakadásokkal, a tekintélyvesztéssel együtt többnyire gyenge választási szerepléshez vezetett. Volt azonban néhány kivétel is. Az Észt Szociáldemokrata Párt a választásokon 10 %-ot ért el, ami mérsékelt eredménynek tekinthető, de elegendő volt ahhoz, hogy kisebbik koalíciós partnerként tagja lehessen a kormánynak. A Litván Szociáldemokrata Párt ugyancsak parlamenti képvisellel rendelkezik. A Cseh Szociáldemokrata Párt mind a szövetségi, mind a Cseh Nemzeti Tanácsban érdemi pozíciókat tudott szerezni. Innen már csökkenő befolyást mutat a sor: a Szlovák Szociáldemokrata Párt a szövetségi parlamentben igen, de a Szlovák Nemzeti Tanácsban nem tudott parlamenti képviselőnek jutni. A csekély súlyú Szlovén Szociáldemokrata Párt egy ideig kormányon volt, de nem játszik különösebb szerepet az országban. Lengyelországban tulajdonképpen nincs is egyetlen megkérdőjelezhetetlen történelmi szociáldemokrata párt, mert több csoport versenyez ezért a címért. A bolgár szociáldemokraták 3,2 %-ot kaptak egy koalícióval együtt, bár annak ők voltak a meghatározó elemei – és nem kerültek be a parlamentbe. Ro-

mániában még nem is jelent meg a történelmi szociáldemokrata párt a politikai porondon. Nagyjából így néz ki tehát Közép- és Kelet-Európában a történelmi szociáldemokrácia helyzete.

Ami az új pártokat illeti, ezek vagy volt reformkommunistákból szerveződtek, vagy teljesen új pártoknak tekinthetők. Magyarországon ilyen például az a Szociáldemokrata Néppárt, amelyet Egri György és Király Zoltán vezet. Király Zoltán volt reformkommunista, Egri György soha nem volt az. A tagságuk – nem tízezrekre kell gondolnunk – alapvetően nem az egykori MSZMP reformerőire támaszkodik.

Ami a reformkommunistákból alakult új, magukat a szociáldemokrácia alapértékeivel azonosító pártokat illeti: utalni szeretnék arra a problémára, amit Tabajdi Csaba hangsúlyozott. Vagyis, hogy rendkívül fontos a hitelesség, a társadalmi elfogadottság kérdése. Annak az elismerése a társadalom részéről, hogy ezek a pártok valóban demokratikus pártok, és nem utódpártok. Rögtön hozzáteszem, hogy itt egy hosszú folyamatról van szó, hiszen a legkönnyebb dolog egy alakuló kongresszuson kijelenteni a Szocialista Internacionálé stockholmi nyilatkozatában foglaltakkal való azonosulást. Ez csak elhatározás kérdése. A Szocialista Internacionálé az ilyesfajta nyilatkozatokat nem is tartotta meghatározónak e pártok megítélésében. Lényegesebb, hogy ezek az elvek igazolódna-e a politikai gyakorlatban. Ez időigényesebb folyamat. A legtöbb időt nyilvánvalóan a szociáldemokrata elvek, értékek elfogadása, megértése igényli a tagság részéről.

Mitől függ a társadalmi elfogadottság, ha úgy tetszik a hitelesség? Ebben a következő tényezők játszanak szerepet. Az első annak a pártnak a társadalmi, politikai, gazdasági gyakorlata, amelyből a reformerek kiváltak. Példával illusztrálva: nem mindegy, hogy egy pártot az egykori MSZMP-ből, vagy az egykori Német Szocialista Egységpártból, illetve a Román Kommunista Pártból kiváltak hoztak-e létre. Hiszen ezeknek a pártoknak a szerepe és megítélése nagymértékben különbözött. Ennél még nagyobb súllyal esik latba az a szerep, amit a rendszerváltozás előkészítésében és végig vitelében játszottak az újonnan létrejött pártok. Nyilvánvalóan más annak a pártnak a megítélése, amely ebben a folyamatban kezdeményező szerepet játszott, amely mindent megtett, hogy a békés rendszerváltozás politikai, gazdasági, jogi, alkotmányos feltételeit biztosítsa, vagy amelyik azon medítált, hogy lövessen-e, vagy ne lövessen. Tehát az a szerep, amit az adott párt a rendszerváltozásban játszott, nagymértékben befolyásolja az elfogadottságát, hitelességét.

Fontos kérdéskör a múlthoz, az elmúlt rendszerhez, a hibákhoz, bűnökhöz, illetve eredményekhez való viszony, az igazságtétel, a kárpótlás kezelése. Nem lehet hiteles az a párt, amely úgy egyszerűsíti le a problémákat, hogy ez a rendszer rosszul működik, ebben többen élnek rosszul, mint az előző rendszerben, most sokkal nagyobb fokú a szociális bizonytalanság. Következésképpen a Kádár-rendszer, az egypártrendszer mégiscsak jobb volt, mint a mostani. Egy reális és mindenféle nosztalgiaától mentes helyzetmegítélésre és rendszermegítélésre van szükség. Egy párt hitelességét nagymértékben növelheti, ha képes erre.

A hitelesség feltétele a jelenhez való korrekt, konstruktív viszony is. A parlamentáris de-

Keletről Nyugatra Európa közepén

mokráciához, annak alapelveihez, a jogállamisághoz, a szociális piacgazdasághoz, valamint a szélsőséges jelenségekhez, mint: a nacionalizmus, az idegengyűlölet, az antiszemitizmus. Az, hogy az adott párt azokkal a kérdésekkel foglalkozik-e a parlamentben és a parlamenten kívül, amelyek valóban fontosak a társadalom részére.

A következő kérdés, ami a hitelesség szempontjából lényeges, a párt tagságának és vezetésének összetétele. Gyakran elmondjuk nemzetközi fórumokon, hogy a Magyar Szocialista Párt 40 ezer tagja a korábbi párt tagságának kevesebb, mint 5 %-a. Vannak olyan pártok, (lásd az albán, vagy a bolgár Szocialista Pártot) amelyek a korábbi taglétszám 70–90 %-át mondhatják magukénak. Nehéz feltételezni egy pártról, amelynek a tagsága gyakorlatilag azonos a korábbival, hogy egy teljesen új párt. Nem közömbös, hogy milyen az aránya az új pártban azoknak, akik nem voltak a régi párt tagjai. Minél nagyobb ez az arány, valamint, ha növekszik azon belépőknek a száma, akik nem voltak a korábbi pártnak tagjai, az nyilvánvalóan erősíti az adott párt hitelességét. Fontos jellemző, hogy vannak-e ténylegesen kompromittált személyek a párt vezetésében, vagy nincsenek?

Önmagát erősítő folyamat, ha a felsorolt tényezők miatt növekszik egy párt befolyása, mert ez visszahat a párt hitelességének megítélésére. Van visszahatása a nemzetközi kapcsolatoknak is. Mert az, hogy a Szocialista Internacionálé elismer-e egy pártot, az az előbbi tényezőknek a függvénye, de miután megtörténik az elismerés, tovább fogja erősíteni a párt hitelességét.

És végül, segít egy új párt hitelességének az elfogadásában, ha a korábbi párt ortodox szárnya, tehát a hagyományos értelemben vett kommunisták újrászerveződnek. Az MSZP, mint új, demokratikus baloldali párt, legitimitását igenis erősíti a Munkáspárt léte. Az olasz Demokratikus Baloldal Pártjának a hitelességét, legitimitását erősíti az, hogy a korábbi Olasz Kommunista Párt ortodox szárnya is megszerveződött. Ha nincs ilyen párt, akkor könnyebb az összemosás, és valószínűleg jogosabb is, hiszen akkor a korábbi pártnak az a része is, amelyik ragaszkodik bizonyos túlhaladott elvekhez, dogmákhoz, netán nosztalgiát érez egy korábbi hibás vagy bűnös gyakorlathoz, szükségképpen az új pártban fogja keresni a helyét.

Ha végignézzük a térség pártjain, akkor azt látjuk, hogy a Magyar Szocialista Párt mellett a szlovák Demokratikus Baloldal Pártja, a szlovén Demokratikus Reformok Pártja, a Tabajdi Csaba által joggal méltatott litván Demokratikus Munkapárt, kisebb mértékben pedig a lengyel Demokratikus Baloldali Unió, amely ma már a szakadások miatt a lengyel Szejm legnagyobb pártja, a most formálódó és az elmúlt hétvégén kongresszust tartó cseh párt, a cseh Kommunista Pártból kivált Demokratikus Munkapárt, nemzetközileg is hiteles pártnak tekinthető. És bizonyos kérdőjelekkel a Bolgár Szocialista Párt is, amely hazai gyakorlatát és nemzetközi megítélését tekintve most ott tart, ahol az MSZP tartott 1990 tavaszán, nyarán.

Végül röviden a *kommunista pártokról*. Ezek meghaladott elvekre, nosztalgiára, szociális demagógiára és tagadásra építenek. Úgy, ahogy legutóbb Thürmer Gyula nyilatkozott

Magyarország és az Európai Közösségek társulásáról, amit elutasított. Ezek a pártok Közép- és Kelet-Európában szilárd, de kicsi és fogyatkozó szavazóbázisra számíthatnak.

Ami a baloldali pártok összefogását, együttműködését illeti, erre nagy szükség lenne, hiszen a konzervatív-keresztény és a liberális pártok egyaránt elérték a nemzetközi összefogásnak azt a szintjét, amely szükséges az eredményes szerepléshez. Ez annak köszönhető, hogy a kereszténydemokrata, a konzervatív, valamint a liberális internacionálé különösebb mérlegelés nélkül vette fel tagjai sorába a térségbeli, így a magyarországi pártokat. Igaz, a Kisgazdapárt tagságát később a botrányok miatt felfüggesztették. Arról azonban nem is gondoltak, hogy vajon ezek hiteles pártok e, vagy sem, mert úgy érezték, hogy a konzervatív és kereszténydemokrata, illetve a liberális politikának és értékrendnek támogatást kell nyújtani ebben a térségben.

Mi a nehézség a baloldali pártok közötti együttműködésben? Az, hogy a Szocialista Internacionáléban tagsággal rendelkező történelmi szociáldemokrata pártok félnek a náluk többnyire nagyobb, jobban szervezett, új szocialista, demokratikus baloldali pártoktól. A félelem okát egyrészt az előítéletek, másrészt a presztízsféltő szempontok jelentik.

Az új demokratikus baloldali pártok számára az is bonyolult kérdés, hogy milyen legyen a viszonyuk a hagyományos, ortodox kommunista pártokhoz. Ágh Attila beszélt erről, és véleményét Krausz Tamás bírálta. Úgymond, mért kellene nekünk elhatárolódnunk tőlük? Szerintem azért, mert a mi identitásunk, legitimitásunk, mint demokratikus baloldali párté, veszélybe kerülhet a meggondolatlan, együttműködésre irányuló gesztusok miatt. Ez a veszély nagyobb volt 1991-ben, mint '92-ben és nyilván '93-ban, '94-ben tovább fog csökkenni. Azzal arányosan, ahogy a mi helyzetünk erősödik, ahogy a mi legitimitásunk és identitásunk egyértelművé válik. Ami a Szocialista Internacionálé magatartását illeti: ők 1989-ben automatikusan felvették a térség minden újjászerveződött történelmi szociáldemokrata pártját. Ugyanúgy gondolkodás nélkül megtették ezt, mint ahogy a kereszténydemokraták, a konzervatívok és a liberálisok felvették a saját pártjaikat. Még a Szocialista Internacionálé 1992-es berlini kongresszusára is jutott tagfelvétel: a Mongol Szociáldemokrata Párt és az Albán Szociáldemokrata Párt csatlakozását fogadták el.

Az új pártokkal szemben viszont kezdetben jelentősek voltak, de még máig is maradtak bizonyos fenntartások. Ennek oka mindenekelőtt a történelmi pártok már említett presztízis és egyéb szempontjaival összefüggő aktív ellenállása volt. Jellemző példa volt, ahogy az MSZP megfigyelői státuszba történő felvételére reagáltak a baltikumi történelmi szociáldemokrata pártok. A Lett Szociáldemokrata Párt elnöke a Szocialista Internacionálé berlini kongresszusán azt mondta: elfogadhatatlannak tart egy olyan megoldást, amely egy nagy múltú történelmi pártot, az MSZDP-t és egy volt kommunista pártot, az MSZP-t azonos módon kezel, vagyis hogy mind a kettő ugyanazt a megfigyelői státuszt kapja. A szavazás során 42:4 arányban fogadták el tagságunkat. A négy ellenszavazat közül hármat a balti országok szociáldemokrata pártjai adtak le.

Szerencsénkre Magyarországon egy olyan párt próbált ellenállást tanúsítani a felvéte-

Keletről Nyugatra Európa közepén

lünkkel szemben, amely erre szervezeti gyengesége, hiteltelensége és felfüggesztett tagsága miatt nem volt képes. Nyilvánvalóan más súllyal esne latba a Litván Szociáldemokrata Párt ellenállása, ha a Brazauskas vezette, és most nagyon komoly sikert aratott Demokratikus Munkapárt kérné a felvételét a Szocialista Internacionáléba.

Tehát ez az ellenállás és az ezzel vállalt szolidaritás az első számú oka az Internacionálé visszahúzó magatartásának. Ehhez járult az az értetlenség, amivel a térség gyors változásait, és ebben a reformkommunisták szerepét, majd a reformkommunistákból az új szocialista, demokratikus baloldali pártok létrejöttét szemlélték. Számításba kell venni a Szocialista Internacionálé belső problémáit is. A szociáldemokrácia most inkább lefelé hajló ágba van, főleg azokban az országokban, ahol a fő erői helyezkednek el, és ez kevésbé teszi őket nyitottá a csatlakozni akarók irányába. Egyébként érdekes volt, hogy a Szocialista Internacionáléban a mi felvételünkkel kapcsolatban néhány olyan párt és személy is tartózkodó magatartást tanúsított, akik 1989. előtt a korábbi MSZMP-vel igen szoros viszonyban, munkakapcsolatban voltak.

Az MSZP felvétele megfigyelői státuszba (a három lehetséges tagsági kategória: a teljes jogú, a tanácskozási jogú és a megfigyelői) meggyőződés szerint egy nagy áttörés. Hasonló sikernek volt értékelhető, amikor egy éve Tabajdi Csabával kettőnk az Európa Tanács Parlamenti Közgyűlésének szocialista frakciójában teljes jogú tagnak fogadtak el. Ugyanilyen előretörést jelez az, hogy meghívást kaptunk Hágába, az Európai Szocialisták Pártjának alakuló kongresszusára. Úgy tűnik tehát, hogy az MSZP úttörő szerepet játszik, ami nyilván a többi, hozzánk hasonló pártra is húzó hatást fog gyakorolni.

Befejezésül röviden a demokratikus baloldal térségbeli szerepéről. Úgy gondolom, hogy figyelembe véve Közép- és Kelet-Európa jelenlegi társadalmi gazdasági viszonyait, politikai légkörét, a demokratikus baloldal nélkül nem biztosítható a szabadságjogok, a demokrácia védelme. Ugyanis Közép- és Kelet-Európában a konzervatív és kereszténydemokrata pártok nem ugyanazt jelentik, mint Nyugat-Európában, ahol a demokráciát, a szabadságjogokat nem kell félteni tőlük. Nálunk – nemcsak Magyarországon, az egész térségben – néha még a demokrácia minimumát is veszélyeztetik. Jó néhány megnyilatkozásuk és lépésük igazolja ezt az aggályt. Emellett a demokratikus baloldalra azért is szükség van, mert nélküle nem épülhetnének ki a piacgazdaság szociális garanciái.

Dr. Bihari Mihály politológus írásos hozzászólása:

Közép- és Kelet-Európa posztkommunista országai a diktatórikus baloldali szocializmusok évtizedei után keresik helyüket az emberiség nagy történelmi útján. Kérdés, hogy 40, illetve 70 éves baloldali diktatúrák után *lehet-e hiteles demokratikus baloldali alternatívát nyújtani?* Tudomásul kell venni, hogy a politikai ideológiai mezőben mind a baloldal, mind a jobboldal, de a centrum is megosztott és heterogén. A jobboldali politikai erők között és a

baloldali politikai erők között is található diktatórikus és demokratikus eszmeiségű és gyakorlatú politikai mozgalmak. Sőt, elmondhatjuk azt is, hogy a szocializmus 100–150 éves történelme során a legképtelenebbül eltorzult szocializmusok mellett jelentek meg az emberhez méltó társadalmat kínáló és megteremtő demokratikus szocializmusok. A nemzeti szocializmus és a diktatórikus államszocializmus egyaránt torz kifejezője a baloldali értékeknek és a baloldali filozófiáknak, összefüggésben természetesen azzal, hogy már kiinduló tételeik, filozófiai alapállásaik is torzok voltak. Mind a nemzeti szocializmus ideológiája, mind a marxizmus-leninizmus leegyszerűsített elméletei csak egy eltorzult, de indíttatásában baloldali politikai despotizmusban fejeződhetnek ki.

A jobboldal ugyanolyan heterogén, plurális szerkezetű, mint a baloldal. A szélsőségesen eltorzult jobboldali mozgalmak, filozófiák éppúgy megjelentek a szociálisan érzéketlen konzervativizmus, a társadalmakat anarchiába sodró önző, individualista liberalizmus képében, mint a rendkívül sikeresnek bizonyuló jobboldali politikai kurzusok, amelyek elfogadták és elfogadják a demokráciát, mint hatalomgyakorlási mechanizmust. Azért tartom fontosnak annak hangsúlyozását, hogy a diktatúráknak jobboldali és baloldali, sőt a centrumpolitika keretében megjelenő formái is vannak, és hogy a demokráciának van jobboldali, baloldali és a centumpolitikára épülő megjelenési formája, hogy világosan el tudjuk különíteni és meg tudjuk határozni azt, hogy 40 illetve 70 éves torz baloldali államszocializmus után lehet-e hitelesen képviselni a demokratikus baloldal értékeit. Van-e társadalomformáló alternatívája és üzenete a társadalom számára a demokratikus baloldalnak?

Történetileg eddig a demokratikus baloldal *két politikai eszme* és politikai gyakorlat formájában tudott megszerveződni. *Az egyik a szociáldemokrácia*, a demokratikus szocializmus társadalma. *A másik a népi baloldal demokratikus vonulata*, amely elsősorban a latinamerikai országokban jelenik meg. Bár a diktatórikus szocializmus és a demokratikus szocializmus egyaránt baloldali gyökerű eszme, politika és politikai gyakorlat, ennek ellenére a kettő – a történelem ezt világosan bebizonyította – kizárja egymást. A szociáldemokrácia és a demokratikus szocializmus nem javított, „esetleg enyhített” változata a kommunizmusnak, hanem azt kizáró politikai gyakorlat és politikai eszmeiség. Nemcsak a baloldali demokrácia és a jobboldali diktatúra zárja ki egymást, hanem a jobboldali diktatúrák és demokráciák, valamint a baloldali diktatúrák és demokráciák is. Az alapvető vízvonal tehát a politikai, eszmei, ideológiai síkon és gyakorlatban a diktatúrák és a demokráciák között van. Ezután következik csak a jobboldal és a baloldal megosztottsága, és ezt követi a nemzeti kultúra és örökség iránti fogékonyság, vagy az azzal kapcsolatos közömbösség, mint politikai törésvonal, mint éles politikai megosztást jelentő és tagoltságot előidéző jelenség.

A történelemben eddig kialakult *szocializmusokat többféle absztrakciós szinten és dimenzióban vizsgálhatjuk.* Az egyik legnehezebb feladat a kelet-közép-európai szocializmusok formációelméleti, politikai-filozófiai és történelmi megítélése. A Kelet-Közép-Európában és a Szovjetunióban kialakult szocializmusok társadalmi és történelmi jellemzőit és helyét illetően a következő téziseket fogalmazhatjuk meg:

Keletről Nyugatra Európa közepén

1. *Az eltorzult szocializmusok* posztkapitalista, vagyis a kapitalista társadalmi, gazdasági és politikai berendezkedést követő társadalmi formációk. Lényegileg a kapitalista társadalmak mechanikus (antidialektikus) tagadásának tekinthetők. Az, hogy az eltorzult szocializmusokat posztkapitalista társadalmaknak nevezzük, nem jelenti azt, hogy a kapitalista társadalmak történelmi fejlődése során el kell, hogy jussanak, vagy eljutnak ebbe a típusú posztkapitalista formációba. Sőt, az már nyilvánvaló, hogy a kapitalizmust mechanikusan tagadó társadalmi berendezkedés, a posztkapitalista, eltorzult szocialista társadalom történelmi zsákutca.

2. *Az eltorzult szocializmusok kizsákmányoló társadalmak.* Az eltorzult szocializmusok kizsákmányoló tulajdonának lényege egyfajta bürokratikus redisztributori tulajdonlás. Ez a tulajdoni forma a kapitalista magántulajdonon alapuló kizsákmányoló tulajdont váltotta fel. Létrehozta a gazdasági-piaci jellegű magántulajdon mechanikus tagadásaként a politikai-hatalmi jogosítványokon és pozíciókon alapuló bürokratikus kizsákmányoló tulajdont. A bürokratikus államosított kizsákmányoló tulajdon legfőbb jellemzői:

- A piaci magántulajdon kisajátításával jön létre;
- A bürokratikus redisztributori tulajdon egyfajta sajátos kollektív tulajdon, abban az értelemben, hogy a tulajdonosi funkció nem a bürokrácia egyes személyeit illeti meg, hanem magát a bürokráciát, amelynek központi elosztó és újraelosztó funkciójából fakad tulajdonosi jogosítványa.
- A tulajdon feletti rendelkezés egészével a redisztributori funkciót ellátó bürokrata réteg rendelkezik;
- Az úgynevezett szocialista szövetkezeti tulajdon lényegileg egy modifikált változata a bürokratikus redisztributori tulajdonnak, attól lényegesen nem különbözik;
- A redisztributori bürokratikus tulajdon jogosítványai a redisztributori politikai hatalmi funkcióból erednek, az ideokratikusan meghatározott társadalmigazdasági berendezkedés a politikai racionalitás alapján működik, a gazdaságtulajdonosi hatalom alapja a politikai hatalom.

Az államosított redisztributori bürokratikus tulajdon lényegileg tehát egy speciális kizsákmányoló tulajdon, amelynek személyi köre egyértelműen nem állapítható meg, illetve a politikai-hatalmi funkciókban bekövetkező személyi változásokkal együtt változik. A tulajdonosi funkciókat ellátó redisztributori bürokrácia egyes alanyai nem tulajdonosok, de a tulajdon irányításával, felhasználásával, a megtermelt nemzeti jövedelem feletti rendelkezéssel kapcsolatos tulajdonosi jogosítványokkal maradéktalanul rendelkeznek. Ennek a tulajdonlásnak a lényege nem a gazdasági-piaci viszonyokban jelenik meg. Az egyes tulajdonosi részjogosítványokat gyakorlókat a személyi függőségeken alapuló redisztributív funkciót ellátó hatalmi hierarchia köti össze, és készíti őket együttműködésre. A bürokratikus redisztributív tulajdonlás lényegi funkciói nem a mikropolitikai folyamatokban, hanem a makropolitikai és makrogazdasági folyamatokban mutatkoznak meg.

A bürokratikus redisztributori tulajdon kisajátítása, a társadalmi tulajdon megteremtése

az egyik alapvető feltétele a létező szocializmusok formációváltással együtt járó átalakításának. A kizsákmányolás mentes tulajdonlás kialakításának lényege egy osztott tulajdoni rendszeren alapuló társadalmi tulajdon, és emellett az állami és a magántulajdon sokféle és sokszínű formáinak a kialakulása.

3. *Az eltorzult szocializmusok* politikai-hatalmi berendezkedését illetően *többféle szakaszt különböztethetünk meg*. Ha a magyarországi szocializmust vesszük alapul, akkor a szocializmus Magyarországon despotikus (fél)ázsiai államberendezkedés jellemző ismérvei – a hierarchikus kapcsolatok túlsúlya, a horizontális kapcsolatok hiánya, a társadalom politikai megszervezettsége, az ázsiai típusú kollektív kizsákmányolás és tulajdonlás – meghatározó módon hatották át a magyarországi szocializmust.

A szocializmus politikai rendszerének alakulását figyelembe véve Magyarországon *négy jól elkülönülő szakaszt különíthetünk el*:

a) Az első a despotikus szocializmus szakasza 1947–48-tól 1956–57-ig. Kivétel és önálló történelmi szakasz az 1956-os politikai forradalom időszaka 1956. október 23. és november 4. között.

A despotikus szakaszban az ország teljes lakossága a totális kiszolgáltatottság állapotába került. A politika – a legfelső vezetés és a tömegekkel manőverezés szintjén egyaránt – kriminalizálódott. Bűncselekmények elkövetése a politizálás rendszertipikus, mindennapi és tömeges eszközévé vált. Az egész társadalom totális kiszolgáltatottsága és a kriminalizált politika megszüntetett mindenféle társadalmi ellenállást, így a politikai vezetés akarata abszolútizálódott, megállapíthatatlannak tűnő öngerjesztő folyamatokat indított el és vált maga is ezen folyamatok foglyává.

b) A második politikai szakasz a diktatórikus szocializmus időszaka 1956. november 4-től 1962–65-ig. Ebben az időszakban még teljes volt az egyének kiszolgáltatottsága. Ez legfőképpen az 1956–62-es időszak bosszúálló, példátlanul könyörtelen és tömeges diktatúrájában jelentkezett, amely a sztálinista diktatúrát restaurálta.

c) A harmadik szakasz az enyhített diktatúra, a liberalizált ideokrácia és a racionalizált tervezettség időszaka. A Kádár-korszak kiteljesedése és sikerévtizedei egyúttal a sajátos magyar út kialakulását is jelentették, lényegesen eltávolodva a többi szocialista ország politikai berendezkedésétől.

d) A nyolcvanas évek elején, de főleg 1985 után válik erőteljesen érzékelhetővé a teljes bomlás, az erózió, a válságok kommulálódása a magyar társadalomban. A monolitikus pártközpontú hatalom lényegileg 1989-re szétesett, a rendszerváltás szükségszerűsége nyilvánvalóvá vált.

A szétesett monolitikus hatalom utóvédharca közben a társadalom elindult a demokratikus politikai rendszer kialakítása és a rendszerváltás felé.

4. *Az eltorzult szocializmusok szervező elve az ideokratikus társadalom*, ami eszmei, politikai-ideológiai elemeken alapul.

a) Az ideológiusan elgondolt és ezen ideológia jegyében megszervezett társadalom és

Keletről Nyugatra Európa közepén

kialakult társadalmi gyakorlat egyik összetevője Marx megvalósíthatatlan, filozofikusan utópisztikus, nem realizálható társadalmi elgondolásán alapul (a piac megszűnése, az állam és a jog elhalása, érdekantagonizmus nélküli, homogenizálódó társadalom).

b) Az ideokratikus társadalomkép markáns összetevője a marxi forradalmi elképzeléssel szakító „leggyengébb láncszem” lenini elmélete: a legfejletlenebb kapitalista társadalmi rendszerekben, lényegileg a második világháborút lezáró katonai helyzet alapján kialakult szocialista birodalom.

c) A hatalmat birtokló apparátus ideológiailag végtelenül leegyszerűsített ember, társadalom, gazdaság és kultúráképe áll össze egy olyan kívánatos szocializmusképpé, amelynek jegyében azután a „valóság megerősökölése” bekövetkezett. A politika az ideológiailag elgondolt, kívánatos társadalomkép bázisáról állandó harcot folytatott a társadalom ellen. Állandósult az „ideológiai hadiállapot” a politikai vezetés és a társadalom tagjai, az objektív tények és viszonyok között.

5. Az eltorzult szocializmusok a politikai rendszer által túldeterminált társadalmak. A társadalmi totalitáson belül, a domináns társadalmi totalitáson belül a domináns társadalmi alrendszer (résztotalitás) a politikai rendszer. A politikai rendszer primátusa megkérdőjelezhetetlenül érvényesült, a politikai hatalom logikája és akarata (mindenféle más jellegű politikai hatalom és akarat korlátozása nélkül) extenzíve kiterjedt a társadalom minden alrendszerére.

A marxizmus, a bolsevizmus és a diktatórikus szocializmusok válsága

A Szovjetunióban, Kelet-Közép-Európában és Ázsiában 70, illetve 40 éve kialakult *eltorzult szocializmusok mindegyike válságba jutott*. A részleges reformok – elsősorban Magyarországon, Lengyelországban és Jugoszláviában – előkészítették a békés átmenetet. A részleges reformokat elutasító országokban (NDK, Csehszlovákia, Románia) robbanásig feszült helyzet alakult ki, kétségessé téve a békés, tervezett és irányított rendszerváltás alternatíváját. A történelmi zsákutcának bizonyult eltorzult szocializmusok három fő válságterülete, amelyekből a további válságkomplexusok fakadnak: a marxizmus, mint politikai ideológia, a bolsevik politizálás és politikai gyakorlat, továbbá e kettő egymásra találásából fakadó diktatórikus szocializmus került válságba. A magyarországi rendszerváltást célzó békés átmenet során kirajzolódó történelmi méretű rendszerválság ezen három összetevője a legfőbb veszély és a megszüntetendő válsággóc.

1. Válságba került, de ennek ellenére még ma is reális veszély az egyetlen ideológia jegyében megszervezett társadalom, amely zárójelbe teszi és kiiktatja a társadalom folyamataiból a józan észt, az emberi értékeket, a társadalom racionális szervező elveit. Mindezeket egyetlen ideológiai rendszer tételeivel helyettesíti, az ideológia kíméletlen uralma jegyében szervezi meg a társadalmat.

A marxizmusnak – a diktatórikus szocializmusokat leszámítva, amelyekben kizárólagos uralmát ma is érvényesítik – ma már csak filozófiatörténeti jelentősége van. Nyilvánvalóvá

vált, mert 100 éve folyamatosan bizonyították elméletileg, és 70 éve a gyakorlatban is, hogy a marxizmus társadalommagyarázata egyoldalú, részlegesen igaz, magyarázó és igazságértéke nem több mint a többi múlt századi társadalomelméleté. A marxi kommunizmus negatív utópia, megvalósíthatatlan és elfogadhatatlan jövő, de nem azért elfogadhatatlan, mert megvalósíthatatlan, hanem azért megvalósíthatatlan, mert elfogadhatatlan. A történelem és a társadalmak nem úgy fejlődtek, ahogyan azt Marx elgondolta.

Ma már elméleti anakronizmus az osztályharc elmélete, a kapitalizmus törvényszerűségeinek marxista magyarázata, forradalomelmélete, a munkásosztály vezető szerepéről vallott utópiája, a piac, az állam, a jog elhalásáról, a társadalom és az érdekek homogenizálódásáról vallott elképzelései. Ezek nem mai felismerések sem a filozófiában, sem a politikaelméletben, sem a politika gyakorlatában. Ezt a kritikai tudást azonban 40 évig nem ismerhette el és fel a magyar társadalom, nem válhatott mindennapi tudásunk és meggyőződésünk természetes részévé, az emberek magatartását befolyásoló tudássá és felismeréssé.

A leegyszerűsített, majd agyonreformált és magyarázott marxizmusok és Marx-interpretációk évtizedei után meg kell szabadulnunk a józan ész és a kételkedés szabadságát béklyóba záró ideológia uralmától. Ez ma már nyíltan megvallott tömegigény, tömegakarát. De élnek és szerveződnek az ideokratikus politikai akaratok ma is, a marxizmus talaján éppúgy, mint az új típusú, nemzetboldogító és kizárólagosságra törekvő ideológiák képében. Ezért tehát *reális veszély ma is az ideokrácia, az egyetlen helyesnek kikiáltott ideológia uralma*, ami zárójelbe teszi a józan ész, a teremtő akaratot, a demokráciát egyaránt. Ideokratikus társadalom persze nemcsak a marxizmus alapján szervezhető meg, és nem is az önmagában vett marxizmus a veszélyes, hanem a szimplifikált marxi tételeket uralkodóvá tevő bolsevizmus.

2. *Válságba került a bolsevizmus is*, a bolsevista kommunisták politikája, „szervezeti fegyverük”, a bolsevik típusú párt és a bolsevista politikai morál.

A bolsevizmus a politikának rendelt alá mindent. Hittek és hisznek még ma is szervezett politikai erők a politika, a szervezett politikai hatalom mindenhatóságában és monikompetenciájában. A politika kisajátításából, a hatalomgyakorlás kizárólagosságából, a marxizmus egyedül helyes és igaz voltába vetett hitből táplálkozva elhitték és elhitették magukról és egymásról, hogy a társadalomban történelmi-politikai elitet, élcsapatot alkotnak, mindenben és mindenkivel szemben eleve igazuk van és igazuk is lesz mindig. Éppen a legkorlátoltabbak voltak a legjobban meggyőződve arról, hogy minden tudás birtokába jutottak, és ezt a tudást meg kell osztaniuk mindenkivel, akár akarják, akár nem, ha kell, erőszakosan kívülről bevive a társadalmi tudatba az egyedül helyes eszmét. Ebből táplálkozik politikai agresszivitásuk, hatalmi gögjük, ideológiával korlátolt tudásuk magabiztossága.

A történelmi küldetéstudat, az élcsapatfelfogás és önkép, az egyedül igaz és helyes ideológia birtoklásának hite, egy végletekig centralizált szervezetben integrálódva, elhitette a bolsevik típusú kommunistákkal, hogy mindent lehet csak akarni kell, hogy mindenkivel szemben lehet, sőt kell vállalni történelmi messianisztikus küldetésüket. *Az ideológiai feti-*

Keletről Nyugatra Európa közepén

sizmus pártfetisizmushoz, az pedig személyek fetisizálásához vezetett. A politikai akarat mindenhatóságába vetett hit, a hatalom mindenáron való megszerzésének és megtartásának igénye a hatalom imádatához vezetett. A bolsevizmus politikai onnipotenciája, a politikai akarat szertelenné tétele a politika mindenféle morális kötöttségét felrúgta. Sőt, morálisan annál értékesebb és igazabb volt egy tett, minél inkább a „végcél”, a marxi kommunizmus felé mutatott, alárendelve ennek a jogrendszernek, a társadalom egyéneit, milliók életét és halálát, birodalmak, népek, etnikumok és országok sorsát.

Az erkölcsi szabályok és elvek, az emberi értékek kötöttségétől megszabadított politika, a politikai voluntarizmus jegyében moráltalanította és kriminalizálta a politikát. A politizálás mindennapi eszközeivé váltak a félelemből, küldetéstudatból előre megtervezett bűncselekmények ezrei, a totális erőszak és kiszolgáltatottság egy ideológia, a történelmi küldetéstudat és a hatalom szédítő imádatának vonzásában. Ez a morál, a bolsevista pártpolitizmus, a történelmi küldetéstudat szervezte életünket negyven évig, juttatta az országot oda, ahol vagyunk, és kívánt jövőnket szervező politikai erőként fennmaradni. A veszély tehát reális, elhárítása történelmi felelősségünk és demokratikus feladatunk. Bízom abban, hogy olyan demokratikus Magyarországot teremtünk meg, amelyben a politikai veszélyeket demokratikusan tudjuk elhárítani.

3. *Válságba került a diktatórikus szocializmus is,* mint a marxi ideológia és a bolsevik politizálás történelmi egymásra találása, társadalmi megtestesülése. Negyven évvel ezelőtt ezt a történelmileg életképtelen társadalmi rendszert erőszakolták az országra külső és belső erők. A diktatórikus szocializmus despotikus politikai rendszere egy sajátos bürokratikus kizsákmányoló tulajdonnal párosult, kiiktatva a gazdaságból és a társadalom életéből szinte minden racionális szervező elvet, ember értéket, történelmileg helyesnek és életképesnek bizonyult intézményeket. A megvalósult despotikus-diktatórikus szocializmusok kizsákmányoló társadalmak, amelyekben a kizsákmányolás mellett ugyanakkor még a gazdasági racionalitás sem érvényesülhetett az ideológiai premisszák és kötöttségek miatt. A tőke és a nemzeti jövedelem felett egy központi elosztó és újraelosztó oligarchikus politikai bürokrácia rendelkezett, pazarló módon gazdálkodva, nap, mint nap újratermelve a hiányt, nemcsak kizsákmányolva a munkavállalókat, de még önkizsákmányolásra is készítette őket. Az önkizsákmányolás szabadsága a kádárista liberalizált és racionalizált diktatúra nagy találmánya. Ez a találmány ma politikai nosztalgiák forrása és a reformellenes demagógia alapja.

A demokratikus szocializmus és a jövő

A szabadságelvű társadalom, a tulajdon és a vállalkozás szabadságán alapuló, de annak negatívumait korlátozó szolidaritás, a létbiztonság és a biztos megélhetés, az erkölcsös és emberközpontú politizálás, ezek azok a társadalomszervező elvek, amelyek nélkül nincs modern társadalom, hatékony gazdaság és emberhez méltó életminőség. Sokan tudják, de nem árt mindenki figyelmét felhívni arra, hogy ezeket a társadalomszervező elveket a szociálde-

mokrácia kínálta és építette be a modern társadalmakba, és kínálja a magyar társadalom számára 1994-re. A szociáldemokrácia, a baloldal új magyar jövőt kínál, nagy és széles magyar utat, tudva jól, hogy ez az út elég széles kell, hogy legyen arra, hogy a demokratikus jobboldal, a liberális demokraták és demokratikus baloldal egyaránt elférjen rajta, hogy minden demokratikus politikai erő betölthesse szerepét. Kirekeszteni és korlátozni csak a diktatórikus jobboldalt, a diktatórikus baloldalt és az individualista önzésre épülő, a társadalmi szolidaritást kiiktató liberalizmust kell. Demokraták nemcsak a jobb, vagy baloldalon, vagy a centrumban vannak, hanem szerencsére mindhárom póluson, de a diktátorok és gyűlölködők, a demokráciát veszélyeztetők is. Nekünk olyan társadalmat kell építenünk, amelyben az ember szabadságát csak a másik ember szabadsága korlátozza, amelyben a hivatal szolgál és nem packázik, amelyben nem a hatalmi gőg és arrogancia az uralkodó stílus, hanem a hozzáértés, a felelősségtudat és a meggyőződésre törekvés. Olyan társadalmat, amelyben a tulajdon és a vállalkozás szabadságát szociális felelősségérzet és társadalmi méretű szolidaritás korlátozza, amelyben nemcsak „kuncog a krajcár” a zsebünkben. Közösen kell törekednünk arra, hogy kevesebb legyen az éhező, a szenvedő, a megalázott és a megalázkodásra kényszerülő ember; amelyben a nép és a nemzet nem a politikai udvarlás tárgya, hanem kollektív erő a maga természetes politikai megosztottságában; amelyben első érték, hogy szabadok legyünk, második, hogy demokraták, a harmadik, hogy magyarok legyünk. És csak ezután választhassa meg mindenki azt, hogy demokrataként, magyarként és szabad polgárként a jobboldalon, a baloldalon vagy középre áll. De bárhol áll, se magyarságát, se demokratikus elkötelezettségét, sem szabad választását senki kétségbe ne vonhassa.

Az európai szociáldemokrácia sok helyen valósággá vált történelmi tette és eredménye a szabadságelvű társadalom, az erkölcsi alapokon nyugvó politizálás és a széles tömegek számára biztosított létbiztonság megteremtése. Ezt az alternatívát kínálja fel a baloldal a magyar társadalom számára 1994-re.

Szokai Imre, volt külügyi helyettes államtitkár írásos hozzászólása

Sokfelé ágazó, fontos megállapításokat tartalmazó vitaindítókat és hozzászólásokat hallhatunk ez idáig ezen a tanácskozáson. Ezt nem udvariassági gesztusnak szánom, hanem azért mondom, hogy megállapíthassam, remélem, mások egyetértésével: a Szocialista Párt Közép- és Kelet-európai Tagozata a mostani és a korábbi, más témájú tanácskozásokkal a baloldali gondolkodó emberek (reményeim szerint egyre inkább más eszmeáramlatok képviselőinek is) egyre fontosabb, a közös gondolkodásnak lehetőséget teremtő fórumává válik. Fontosnak tartanám, hogy a tanácskozás anyagának összegzésére építve tovább folyjék a munka, (az összegzések eddig is elkészültek), s az elméleti tisztázást cselekvési program, majd cselekvés kövesse. Rövidebben, hogy a közösen kikínálódott gondolatok épüljenek be a politikába.

Keletről Nyugatra Európa közepén

Néhány – nem rendszerbe szedett – észrevétel

1. Ahhoz, hogy a baloldali értékekről és a baloldali pártok helyzetéről megalapozottan, érdeemben szólni tudjunk, nagyon fontos lenne elfogultságoktól mentes értékelést készíteni arról, *mi is történt velünk az elmúlt 4–5 évben.* (Az időhatár, tetszés szerint kitolható.) Mi és miért éppen úgy történt az országban, valamint szűkebb és tágabb környezetünkben? A szocialistának nevezett modernizációs kísérlet minden elemében rossz és eredménytelen volt, s mint ilyen, szükségszerűen válik epizóddá a történelemben vagy sem? Tartok attól, hogy ahogyan a második világháború előtti helyzetet az 1945 utáni politika nem tudta vagy nem akarta megérteni, ugyanúgy a '90-es évek politikai elitje sem tudja, vagy nem akarja értékelve megérteni az elmúlt évek történéseit. Pedig ezt a feladatot egyetlen politikai erő sem kerülheti meg, különösen nem a baloldal!

Az értékelést nem az érdemszerzés miatt szükséges elvégezni, hanem azért, mert e nélkül nem dolgozható ki semmilyen megalapozott jövőkép. (Mindamellettt egyetértek Tabajdi Csabával, hogy most nem az átfogó koncepciók kidolgozására kell helyezni a hangsúlyt, hanem a kis lépésekre, mert ezek adhatják meg azokat a kisebb, mindennapi sikereket, amelyek elviselhetővé tehetik az átalakulást). S a nem utópisztikus jövőképbe a baloldali pártok nem építhetik be egy újabb szakítás, társadalmi-gazdasági kasztrálás lehetőségét. Közép- és Kelet-Európa egyébként is a diszkontinuitás övezete is (ilyen-olyan rendszerek és uralmak elég gyakran váltogatták egymást térségünkben).

A helyzetértékelés egyik nagyon fontos eleme az, hogy Nyugat-Európában a struktúraváltás a tőke logikája szerint folyik, Közép- és Kelet-Európában viszont a változások egy meglehetősen frusztrált értelmiségi elit logikája szerint mennek végbe (legalábbis ez idáig). Ám az is valószínűsíthető, hogy ez hosszú távon nem tartható fenn, s térségünkben is igazából az a politikai erő számíthat tartós sikerre, amelyik a munkavállalók széles rétegeinek érdekeit képviselve számíthat a szerveződő *nemzeti tőke* támogatására is. Ezzel nem azt akarom mondani, hogy a baloldali pártok a nemzeti tőke érdekképviselői legyenek, de azt igen, hogy ebben az irányban is nyitottnak kell lenniük, illetve olyan gazdasági elképzeléseket kell megfogalmazniuk, amelyek nem taszítják a tőkét. Krausz Tamás felszólalásával ellentétben: a tőkét nem megdönteni, hanem megszelídíteni kell.

2. A címben szereplő kérdések közül – baloldali értékek és baloldali pártok benyomásom szerint *inkább a pártokról esett több szó, és kevesebb az értékekről.* Jóllehet, mindenki leszögezte, hogy a baloldali értékekre márpedig igény van. Én ezt elhiszem, hiszen itt-ott járva, magam is ezt tapasztalom. De meghatároztuk-e már pontosan, melyek is azok a bizonyos baloldali értékek? (Ha csak azokat az értékeket nézem, amelyeket Tabajdi Csaba említett – azok egy keresztény párt értékei is lehetnek). Hogy az „egyszerű” emberek nem határozzák meg ezeket az értékeket pontosan, azt mondom, nem baj. Ha egy politikai párt teszi ezt (pontosabban nem teszi), akkor azt mondom, súlyos hiba. S Közép- és Kelet-Európában nincs egyetlen párt sem, amelyik ehhez hozzákezdett volna. Ne várja senki, hogy megokolva

elmondom, milyen értékeket kellene a baloldali pártoknak képviselniük. Az érték meghatározáshoz csupán két, meglehetősen általános szempontot javaslok szem előtt tartani:

a/ Ne csak tagadásra épüljön, igenlése viszont konkrét legyen. Úgy érzékelem ugyanis, hogy térségünkben a baloldali pártok, illetve pártcsírák ön- és érték meghatározó kísérletei inkább a tagadásra (a diktatúra, az idegengyűlölet, stb. elutasítása) helyezik a hangsúlyt, esetleges igenlésük pedig súlytalan, kidolgozatlan, dogmaszerűen ismételt (parlamentári demokrácia, pluralizmus, jogállam, stb.).

b/ Az élet valamennyi területén adjon fogódzót, tájékozódási pontot, tehát komplex legyen. Közép- és Kelet-Európában nincs egyetlen olyan magát baloldalinak nevező párt sem, amely kiérlelt programot (ha tetszik értékeket) tudna felmutatni az adott ország és a térség egészének gazdasági gondjaira. Kovács László valahogy úgy fogalmazott, hogy a magántulajdon a hatékonysággal van összefüggésben, a közösségi tulajdon pedig a szociális biztonsággal. (Sarkítva azt szokták mondani, hogy a jobboldali pártok rendbe teszik a gazdaságot, a baloldaliak pedig eltolják azt). *Szükségszerű-e, hogy a gazdasági hatékonyság és a szociális biztonság egymással szembekerüljön?* Térségünkben a jobboldali pártok a választ erre a kérdésre már megadták. A válaszadás előtt a baloldali pártok sem térhetnek ki!

3. Nagyon sok szó esett az utódpartiságról és a hitelességről, s ennek kapcsán a hozzászólók többségénél bizonyos kishitűséget lehetett érzékelni. Főlegesen, teszem hozzá azonnal. – Miért? Egyszerűen azért, mert a közép-kelet-európai párttérképen található valamennyi párt valamilyen értelemben utódpart, valamint mindegyik hiteles, illetve egyik sem hiteles igazán. Nem baloldali sajátosságról van tehát szó, így a *baloldali értelmiségnek teljesen fölösleges állandó önmarcangolással foglalkoznia*. A baloldali pártok hitelességét (mint ahogy más pártokét is) nem az adja, hogy politikai ellenfelei hogyan vélekednek róluk, hanem a csak rájuk jellemző program, az erre épülő cselekvés és a pártot megjelenítő személyek. Nem tartom véletlennek, hogy az utódpartiság címkéje ellen éppen Ukrajnában, Romániában, Szlovákiában, Szerbiában tiltakoznak a legjobban, mint ahogy az sem véletlen, hogy térségünkben egyetlen baloldalinak nevezett párt sem a fenti három tényezőnek köszönhetően növelte befolyását. A litván példa ne vezessen félre senkit.

4. Igen érdekes felszólalások hangzottak el a *nemzet-nacionalizmus gondolatkör* kapcsán. Az észrevételek elnagyoltságát annak tudom be, hogy ez egy olyan szerteágazó, bonyolult kérdéskör, amelyet röviden, a félreérthetőség veszélye nélkül nagyon nehéz tárgyalni, s éppen ezért nyilvánvalóan egy külön tanácskozást is megérdemel. A teljesség igénye nélkül és a félremagyarázhatóság veszélyével is számolva a következőket tartom szükségesnek kiemelni:

a/ Közép- és Kelet-Európa egyik kulcskérdése (pontosabban az itt működő pártoké), hogy a nemzetek önmagukat józanul megélhessék, másként fogalmazva a *nemzetállamiság megvalósítása megkerülhetetlen*. (Ne feledjük, a nyugat-európai nemzeteknél is lejátszódott ez a folyamat, esetenként legalább olyan durva formában, mint ahogyan napjainkban, térségünkben történik). A lényeg nem ez, hanem az, hogy ez a folyamat mekkora külső és

Keletről Nyugatra Európa közepén

belső áldozatokkal, konfliktusokkal megy végbe. A baloldali pártoknak tehát nemzetieknek kell lenniök, mégpedig úgy, hogy a nemzet kiteljesedésének folyamata a legkisebb áldozatokkal, konfliktusokkal menjen végbe!

b/ Több felszólaló – véleményem szerint elég szubjektív módon – osztályozta térségünk baloldalinak nevezett pártjait, könnyedén osztogatva a nacionalista (esetenként összekapcsolva a populizmussal) jelzőt. *Nem mindenki nacionalista, aki szájára veszi a nemzeti-ségi-nemzeti kérdést*, mint ahogyan nem mindenki populista (demagóg), aki égető szociális-társadalmi gondokat főlemleget. A kérdésfelvetés iránya a döntő: konfliktusgerjesztő a magatartás, vagy sem?

c/ A „nemzeti én” kiteljesítése nem szükségszerűen vonja maga után a diktatúra kiépítését, s a demokráciák kiépítése szükségszerűen nemzeti keretek között (nemzetsajátos formában) valósul meg. Ehhez kapcsolódva válaszolnék Tabajdi Csabának: *térségünkben a modernizációnak „nemzetsajátosnak” kell lennie*, mégpedig olyannak, amelyik a térség közös gondjainak megoldását is előre viszi. Tehát a nemzetsajátos vagy térségsajátos modernizációt nem állítanám egymással szembe, azoknak egymást ki kellene egészíteniök. Térségünk baloldali pártjainak döntő többségénél azt hiányolom, hogy vagy úgy nemzetiek, hogy az konfliktusokat gerjeszt, vagy annyira nem foglalkoznak ezzel a kérdéssel, hogy az már nemzetietlennek is mondható. Ez utóbbi nyilvánvalóan a szavazóbázist csökkenti, a jobbról előzés, bár rövidtávon a szavazóbázist növelheti (ld. pl. Románia), de hosszabb távon nem tartható fenn, csak úgy, ha a baloldali párt éppen baloldaliságát veszíti el.

5. Nem tudok maradéktalanul egyetérteni azokkal, akik azt mondják, hogy ne terheljük magunkat azzal, hogyan lehet baloldali szövetségi rendszert kiépíteni Közép-Kelet-Európában. „Szövetségi” és „kelet-közép-európai” rendszer valóban nem lenne célravezető, de *európai baloldali összefogás mindenképpen szükséges*. Mi ne minősítsünk senkit, minden pártot saját állásfoglalásai és cselekedetei minősítsenek! Igen sajnálatos lenne, ha a baloldali pártok (az államközi kapcsolatokhoz hasonlóan) belemennének egy olyan versengésbe, hogy melyikük a szociáldemokratább). Az MSZP sem vette, veszi jó néven, ha nyugat-európai pártok vele ezt teszik.

A kelet-közép-európai pártok ma féloldalasak, tevékenységük súlypontja egyértelműen Nyugat-Európára tevődött át. Ennek vannak ésszerű okai (remélt anyagi támogatás, legitimitás erősítése, félelem az utódpártiságtól, stb.), s vannak irracionális magyarázatai (szociáldemokratább vagyok, mint mások). Az ésszerűség (az irracionálisról nem is beszélve) nem jelent azonban célszerűséget, amely mindenképpen szükségessé tette egy folyamatos vélemény és tapasztalatcserét a közép-kelet-európai baloldali pártok között, illetve annak megmutatását és bizonyítását, hogy ezek a pártok – lett legyen bármilyen kényes, vitás kérdéstről szó – készek és képesek a párbeszédre és az együttműködésre saját és a térség egészét érintő gondok megoldása érdekében. Ha valami, akkor ez erősítheti a pártok legitimitását otthon és külföldön egyaránt.

6. Nemcsak ezen a tanácskozáson, hanem más alkalmakkor is gyakran felmerülő kérdés,

hogya a baloldali pártok, a soron következő választásokon győzelemre törjenek vagy sem. Úgy gondolom, hogy már maga a kérdésfelvetés sem igazán jó. Miért?

a/ A politikai pártok természetéhez tartozik, hogy győzelemre törnek, mégpedig azért, mert ki támogat szívesen olyan pártot, amelyik nem győzni akar, másrésztől a párt által képviselt értékek érvényesítése (feladatok megoldása) igazából csak a hatalom birtokosaként lehetséges. A kérdés tehát nem „győzni vagy nem győzni”, hanem a – hogyan győzni?

b/ A baloldali pártok azzal tudnak újat hozni, ha megteremtik a konstruktív ellenzéki és ezáltal a párbeszéd, s az együttműködés lehetőségét más pártokkal.

c/ Korábban azt mondtam, hogy a kis lépésekre kell most helyezni a hangsúlyt, ám kiegészítésként gyorsan hozzáteszem: s az átfogó koncepció kidolgozására. Ennek hiányában ugyanis valóban nem szabad (sőt óriási felelőtlenség) a győzelemre törni.

Mindezek alapján a baloldalinak nevezett pártok helyzetét és a baloldali értékeket azokban a közép- és kelet-európai országokban tartom veszélyben lévőnek, ahol és amelyek feladat és értékmeghatározása nem tisztázott, az adott országban lévő mostani együttműködő pártkapcsolatokat hosszú távra érvényesnek tekintik (a kelet-európai országokban a mostani kormánykoalícióhoz képest lényegesen újakat is el lehet képzelni), s ahol a szociáldemokratizálódás folyamatát erőteljes nemzetközi támogatás nem segíti.

Hárs Gábor, az MSZP nemzetközi kapcsolatok titkársága vezetője írásos hozzászólása:

A baloldal Európa keleti felén

I.

A múlt század végén Kelet-Európában is létrejött baloldali pártok és mozgalmak a történelem viharaiiban (oroszországi forradalom, tanácskormányok, a Szovjetunió létrejötte és a sztálinizmus uralkodása, a „szocialista közösség” kialakulása és négy évtizede) igen jelentős átalakulásokon mentek keresztül. A változások természetesen nemcsak magát a mozgalmat érintették, de gyökeresen átalakították a „baloldal” – fogalmat is. A sokféle és országonként is változó értelmezés (Oroszországban például a bal és jobboldal fogalmát éppen fordítva használják, mint az Közép-Európában is általában elfogadott, ott jobboldalnak az államtulajdon és a tervgazdaság minden áron való életbenntartását szorgalmazó erőket tartják) napjainkban is zavarokat okoz, s a politikai harcokban is megjelenik a fogalommal való, mindkét irányú élés és visszaélés.

Az évtizedekig uralkodó állampártok bukása ugyan szinte egyidőben következett be, megszűnésük, átalakulásuk, egyes helyeken pedig pusztán csak névváltoztatásuk jelentős eltérésekről tanúskodik. Az újonnan létrejött *demokratikus baloldali pártok* külső megítélése messze nem egységes, hiszen azt számos tényező befolyásolja. (például: szerepük az ország belpolitikai életében, a hatalomhoz, továbbá országuk többi baloldali, illetve más, liberális, konzervatív pártjaihoz való viszonyuk, nemzetközi kapcsolatrendszerük stb.) Azt is

Keletről Nyugatra Európa közepén

megállapíthatjuk, hogy a saját múltjukhoz való viszony, a megújulásra irányuló erőfeszítések, illetve többnyire szociáldemokrata irányultságú programjuk (demokrácia, pluralizmus, szociális piacgazdaság) megítélésükben másodlagos szerepet játszik, hiszen sokszor éppen ezek hitelességét kérdőjelezzik meg.

A *történelmi szociáldemokrácia* a korábbi 40 évben a volt szocialista országok döntő többségében „felszívódott”, részben beleolvadt a kommunista állampártokba, más részük az emigrációban „fogyott el”. A hagyományos értelemben vett szociáldemokrácia talán csak a legnyugatibb kelet-európai országban, Csehországban maradt fenn, s tudta magát a parlamentarizmusnak is megőrizni. Az újjáalakult szociáldemokrata pártok többnyire marginalizálódnak, képtelenek az együttműködésre az állampártokból kivált, szocialista-szociáldemokrata irányzatú demokratikus baloldallal (kivételet alól talán csak Szlovákiában találhatunk). A baloldal harmadik nagy csoportja azokból a pártokból és mozgalmakból áll, amelyek a '70-es, de különösen a '80-as években több országban is létrejött *demokratikus ellenzék* szociális szárnyából nőttek ki, s amelyek egyre inkább szembekerülnek a liberális és a nemzeti pártokkal. Ezek a helyenként lassan-lassan párttá szerveződő csoportok közelebb állnak a demokratikus baloldali pártjaihoz, mint a történelmi szociáldemokraták, s – legalábbis a tendenciát tekintve – mintegy összekötő kapcsot képeznek a baloldal két, egymással egyelőre kibékíthetetlen része között.

A pártokat osztályozva természetesen nem hagyhatjuk figyelmen kívül azokat sem, amelyek nem adták fel korábbi céljaikat, s úgy gondolják, hogy a nyolcvanas évek végén történt fordulat alapvetően igazságtalan volt, hiszen szerintük nem magában a szocialista rendszerben, csak annak megvalósításában volt a hiba. Ezek a *kommunista*, *munkás* és más jelzőt viselő, országonként más – más jelleggel működő pártok többnyire talajukat veszítették, s részben az átalakulás súlyos szociális velejáráiból, részben a hatalomra került jobboldali erőkkkel való növekvő szembenállásból táplálkoznak. Ezek között a demokratikus baloldalihoz igen közel álló pártoktól a legádázabb sztálinista pártokig mindenféle található. Nyilvánvaló, hogy a többi baloldali párt hozzájuk fűződő viszonyát is differenciáltan kell meghatározni és alakítani.

A baloldal vizsgálatának itt nem képezi tárgyát, de mindenképpen meg kell említeni a szakszervezeteket, mint a pártokba nem szerveződött, de a baloldal fő bázisát képező tömeges szervezeteit, valamint a különféle, a baloldal potenciális és tényleges szövetségeseiként is szereplő mozgalmakat (zöldek, agrárpártok, etnikai kisebbségeket képviselő pártok és szervezetek stb.).

A magyar szocialistáknak mindezeket figyelembe kell venniük, amikor partnerkapcsolataikat alakítják. Látniuk kell a teljes képet, a potenciális szövetségeseiket és abból kiindulva kell keresni az együttműködés lehetőségeit, a közös értékeket, sőt törekedni kell azok alakítására is. Erre különösen az kötelez bennünket, hogy a térségben újonnan létrejött demokratikus baloldali pártok közül egyedül az MSZP lett a Szocialista Internacionálé tagja.

II.

A továbbiakban országokra bontva vizsgáljuk a baloldali pártokat. Meg kell jegyezni, hogy a felsorolás – terjedelmi okok miatt – szükségképpen elnagyolt, helyenként adatszűke miatt hiányos. A pártképlet egyébként mindenütt állandó változásban van, így csak az egyes országokban működő legfontosabb pártok pillanatképeinek rögzítésére vállalkozhatunk.

1. A baloldal a „visegrádi” országokban

Lengyelországban a pártképlet összessége igen bonyolult, s a baloldalon is megszámlálhatatlan párt és mozgalom működik. A legjelentősebb három csoportosulást a LEMP, illetve a Szolidaritás utódszervezeteiben, valamint a hagyományos szociáldemokrata pártokban találhatjuk. A LEMP reformszármányából szerveződött, s mintegy 60 ezres tagsággal rendelkezik a *Lengyel Köztársaság Szociáldemokráciája* (Kwasniewski), amely a parlamentben a szakszervezet képviselőivel együtt jelenleg a legnagyobb frakciót adja (*Demokratikus Baloldal Szövetsége*, 12%). A pártban több áramlat él egymás mellett, s egyre inkább a szociáldemokrata vonulat kerül előtérbe.

A fennállásának századik évfordulóját a közelmúltban ünnepelt *Lengyel Szocialista Párt* néhány ezres tagságával nem játszik jelentős szerepet. Ez jellemzi a hol keletkező, hol megszűnő „független”, „újjászületett” stb. szociáldemokrata pártokat, de az állampártból kivált Szociáldemokrata Uniót is. A lengyel szociáldemokrácia jövője szempontjából lényeges szerepe lehet a *Szolidaritás* balszármányából kivált csoportokból alakulóban levő *Munka Unió*nak, amely januárban tartotta első kongresszusát. A párt 6 képviselővel rendelkezik a parlamentben.

A teljesség kedvéért meg kell említenünk az eddig felsoroltaktól balra elhelyezkedő, többnyire marginális jelentőségű pártokat is (pl. a néhány száz értelmiségit tömörítő *Demokratikus Forradalom*, vagy a párezres *Proletariátus*).

A volt szövetségi *Csehszlovákiában* működött kommunista párt 1989. évi szétesése után megmaradt *Cseh- és Morvaországi Kommunista Párt* 360 ezer tagjával továbbra is a legnagyobb tömegű politikai erő, Baloldali Blokk néven a cseh parlamentben 14 százalékkal a második legerősebb frakció. A pártból kivált reformerek alakította *Demokratikus Munkapárt* keresi a szociáldemokrácia felé vezető utat, de pozíciói még igen gyengék.

A megújító kongresszusára készülődő, Szocialista Internacionálétag *Csehszlovák Szociáldemokrácia* az egyedüli számottevő parlamenti párt a volt szocialista országokban működő „történelmi” szociáldemokrata pártok között. 6,5%-kal a cseh parlament harmadik legnagyobb frakcióját adja. (A pártnak mintegy 13 ezer tagja van.)

A kommunista rezsimben „szövetséges”-ként működött *Csehszlovák Szocialista Párt* mára teljesen jelentéktelenné vált.

Szlovákiában a CSKP utódszervezetének útja lényegesen eltér cseh partnereitől. A *Demokratikus Baloldal Pártja* (Peter Weiss) – amely mintegy 14%-os választási eredményé-

Keletről Nyugatra Európa közepén

vel a szlovák parlament második legnagyobb ereje – egyértelműen szociáldemokrata irányultságú. A pártnak mintegy 40 ezer tagja van, s jelentős szerepet játszik a helyi hatóságokban is. A friss Szocialista Internacionálétag Szlovákiai Szociáldemokrata Párt együttműködésre törekszik a DBP-vel, a választások előtt még a koalíció is szóba került. (Erre Dubcek belépése miatt nem került sor.) A SzSzDP szervezetileg gyenge, néhány ezer tagja van. A kommunista párt maradványai (szocialisták, kommunisták) a szlovák politikában csak jelképesen vannak jelen.

2. Baloldali pártok és mozgalmak a Balkánon

Romániában a helyzet igen sajátos. A Ceausescu-féle RKP legnagyobb utódpartja éppen annak ellenzékeként jött létre: a *Nemzeti Megmentés Demokratikus Frontja* (Ilescu) szociáldemokrata-balközép pártnak határozza meg magát. Az 1992 őszén tartott parlamenti választásokon győztes (28 %) párt azonban sokkal több joggal tartható nemzeti középpártnak. A „valódi” szociáldemokratáknak ugyanakkor nincs politikai súlyuk: a *Román Szociáldemokrata Párt* (Cunescu) ugyan 10 képviselővel bejutott a parlamentbe, de lényeges szerepet ott nem játszik. A többi szociáldemokrata elnevezésű vagy ilyen típusú párt (szám szerint 9!) nem ért el 0.1 %-nál jobb eredményt, s így a politikai élethez kiesett. A szélsőségesen nacionalista Szocialista Munkapárt viszont 5 szenátori és 13 képviselői helyet szerzett. Feltétlenül említést kell tennünk a második legnagyobb parlamenti erőről, a *Romániai Magyar Demokrata Szövetségről*, amely mint gyűjtőszervezet kifejezetten baloldali, szociáldemokrata értékeket zászlajára tűző pártokat is befogad (*Romániai Magyar Dolgozók Egyesülete*).

A volt *Jugoszláviában* ellenzéki szerepet játszó pártok (Szocialista Párt, Reformerők Pártja stb.) felszívódtak, az új államalakulatot pedig a durván nacionalista, a soraiban itt – ott már jelentkező pozitív áramlatokat elfojtó *Szerb Szocialista Párt* (Milosevic) uralja. A *Szerbiai Reformerők Pártja* sem ad hírt magáról az utóbbi egy évben. Fontos szerepet játszik ugyanakkor a Szerb Polgári Szövetség vezető erejeként a *Vajdasági Szociáldemokrata Liga* (N. Canak), amelynek politikája szemben áll az etnikai alapon szerveződött, különösen a magyarlakta területeken jelentős politikai erőt jelentő, baloldali áramlatokat is befogadó Vajdasági Magyarok Demokratikus Közösségével. Kis-Jugoszlávia déli területeiről tudni a koszovói, illetve a montenegrói Szociáldemokrata Párt létezéséről is.

A háború szaggatta *Horvátországban* a nacionalista jobboldal mellett nehezen talál magára a baloldal. A legutóbbi választásokon egyedül a JK SZ utódpartja, a kettős nevű *Horvátország Szociáldemokrata Pártja – Demokratikus Változások Pártja* (I. Racan) volt képes 6 %-kal bekerülni a parlamentbe. A Népfront eredetű *Szocialista Párt* eljelentéktelenedett, s nem játszik lényeges szerepet a *Szociáldemokrata Unió*, s a „történelmi” *Szociáldemokrata Párt* sem.

A *szlovéniai* baloldalon meglehetősen sok párt található. A két legjelentősebb a *Demokratikus Megújulás (Szociáldemokrata) Pártja* (C. Ribicic), amely ugyan a legutóbbi választásokon – a Baloldali Egyesülés létrejötté ellenére – veszített mandátumaiból, de még így is

10 %-os és ők adják az államelnököt is (Kucan). A parlamentbe került *Szlovénia Szociáldemokrata Pártja* (J. Pucnik) is, a SI megfigyelő státuszú tagja. A többi baloldali párt kisebb szerepet játszik. Említésre érdemesek: *Szlovénia Munkapártja*, *Szlovénia Szociáldemokrata Uniója* (neves értelmiségiek), *Szlovénia Szocialista Pártja* (a Népfront utódja) és *Szlovénia Keresztényszocialista Pártja*.

Bosznia-Hercegovinában a háborús helyzet lehetetlenné teszi a pártosodást, a szociáldemokrata párt egyes nemzetközi fórumokon hallat magáról. *Makedóniában* ugyancsak működik szociáldemokrata párt.

Bulgáriában a BKP 1988-as átalakulását követően annak tömegei zömmel a *Bolgár Szocialista Pártban* (Zs. Videnov) maradtak (jelenleg is közel félmillió tagja van). Az 1991. évi választásokon 44 százalékkal kerültek a parlamentbe, legerősebb ellenzéki pártként. A párton belül több, egymástól jelentősen különböző csoportosulás van, többek között a *Szövetség a szociáldemokráciáért*. A párt vezetése nacionalista (törökellenes) csoportosulásokkal is együttműködik. A SI-tag *Bolgár Szociáldemokrata Párt* (P. Dertliev) nem játszik jelentős politikai szerepet. Több más szocialista-szociáldemokrata csoportosulásról is tudni (Alternatív Szocialista Párt 4 ezer taggal, Új Szociáldemokrata Párt, a Független SZDP, amely nem marxista.).

Albániában a baloldalon két, egymással szembenálló párt működik. A korábbi állampárt utóda, az *Albán Szocialista Párt* (F. Nano) kormánypozícióit elvesztette, viszont a legutóbbi helyhatósági választásokon több mint 60 %-os eredményt ért el. A 140 tagú parlamentben 38 képviselője van. Az 1991-ben alakult *Albán Szociáldemokrata Párt* (a SI konzultatív tagja) 7 képviselőt juttathatott be a parlamentbe, s vannak pozíciói a kormányban is. Az ASZP-nek mintegy 150 ezer, az ASZDP-nek kb. 30 ezer tagja van. Az állampártból maradt *Albán Kommunista Párt* marginális „ellensúly”-szerepet játszik.

3. A volt Szovjetunió területén létrejött országok és a baloldal

Oroszországban nem annyira a baloldali pártok hiánya, mint inkább azok bősége okoz varakat. Az orosz politikai élet csúcán azonban a pártok nem játszanak lényeges szerepet, gyakran csak egyes parlamenti csoportok „ürügén” jönnek létre és bomlanak fel. Mint korábban említettük, az orosz pártpalettán a hagyományos baloldajobboldal fogalom párral nem tudunk operálni, így egyetlen kritériumnak azt tarthatjuk, hogy az adott pártok mennyiben vallják magukénak a szociáldemokrata értékeket. Ennek megfelelően elsősorban három pártot, az *Oroszországi Szociáldemokrata Centrumot* (Rumjancev), a *Dolgozó Népi Szocialista Pártját* (Medvegyev) és a *Munka Pártját* (Kagarlickij) kell megemlítenünk. De az oroszországi kép nem lenne teljes a szakszervezeti formában testet öltő politikai mozgalmak említése nélkül. A múlt év őszén kísérlet történt a demokratikus baloldali erők összefogására, egységének megteremtésére.

A legnagyobb balti köztársaságban az 1992 őszén tartott választásokon szinte földcsuszamlásszerű győzelmet aratott a *Litván Demokratikus Munkapárt* (Brazauskas), amelynek

Keletről Nyugatra Európa közepén

mintegy 20 ezer tagja van. A párt nagy népszerűségét annak köszönheti, hogy elsőként szakadt el az SZKP-tól, s nemcsak a nemzeti érdekeket tudta markánsan megjeleníteni, de alternatívát tudott felmutatni a csak nemzeti demagógiával élő jobboldallal szemben. A SI-tag *Litván Szociáldemokrata Párt* (Sakalas), mintegy százéves múltat tekint vissza, s ha támogatótsága el is marad az „utódpártétól”, néhány százfős tagságához képest jó pozíciója van a parlamentben is. Az 1990-ben alakult *Litván Szocialista Párt* eltűnt a politika színpadáról.

A *Lett Demokratikus Munkapárt* jóval kisebb szerepet játszik, mint az azonos nevű litvániai párt. A SI-tag *Lett Szociáldemokrata Munkáspárt* élesen elhatárolódik tőlük.

A volt SZKP utódpártjai közül az *Észt Kommunista Párt* az egyetlen, amely megtartotta nevét. Az 1920-ban alakult párt 1990 óta független, nemzeti párt. Az SZKP-ból korábban kivált *Észt Demokratikus Munkáspárt* nem játszik lényeges politikai szerepet. Az SI-tag *Észt Szociáldemokrata Párt* 1990 évi újjáalakulása óta meghatározó szerepet játszik, a független Észtország kormányaiban is több ízben részt vett (a pártelnök M. Lauristin a kormány elnöke is volt).

Az *Ukrán Szociáldemokrata Párt* néhány ezer fős szervezet, lényeges politikai súlya nincs. Az SZKP utódpártja, az *Ukrán Szocialista Párt* jóval nagyobb tagsággal rendelkezik.

Belaruszban 1989–90-ben létrejött egy *szociáldemokrata párt*, illetve egy munkásszövetség, de ezek működéséről keveset hallani. A Kelet-Európa perifériáján fekvő országokban is működnek baloldali politikai pártok, *Grúziában* és *Moldáviában* szociáldemokrata, *Örményországban* és *Kazahsztánban* szocialista párt.

Láthatjuk, mennyire színes a kelet-európai pártpaletta, s miután a színei szinte napról napra változnak, alakulnak, nem lehet csodálni, hogy a saját problémáival is bőven megterhelt nyugati szociáldemokrácia csak nehezen tudja követni annak alakulását. A Szocialista Internacionálénak nem volt könnyű dolga, amikor tavaly a sok új jelentkező felvételének problémájával meg kellett birkóznia. Nemcsak az volt zavaró, hogy az új jelentkezőkről viszonylag keveset tudtak, de az is, hogy a róluk festett kép kialakulását az illető pártok saját országában működő jelentéktelen, de már Szocintern-tag pártok szubjektív véleményalkotása alapvetően befolyásolta. (Ebből a szempontból tulajdonképpen „szerencsénk” volt, hogy a magyar szociáldemokrácia teljesen kompromittálódott a Nyugat előtt.) A kép tisztulásához vélhetően jelentősen hozzájárul majd a most létrejött brüsszeli fórum, illetve a SI Közép- és Kelet-Európával foglalkozó bizottsága.

Persze, a kelet-európai baloldali pártoknak nem elsősorban a Szocintern-től kell várniuk, hogy szót tudjanak egymással érteni. Saját országaikon belül kell megtalálniuk egymással a közös hangot, megfogalmazniuk azokat a minimumokat, amelyek mentén képesek a közös fellépésre, cselekvésre. És persze meg kell találniuk azokat a formákat is, amelyek lehetővé teszik, hogy az egyes pártok a velük szomszédos vagy azonos térségbeli országokban működő baloldali pártokkal is szót tudjanak érteni, s leküzdjék a sokféle előítéletet. A baloldali pártoknak be kell kapcsolódnia a szomszédságból adódóan természetes együttműködési formákba, s meg kell találniuk az ezekre az együttműködési formákra is alkalmazható adekvát baloldali válaszokat.

Kiss Endre filozófus

Négy-öt kérdést szeretnék érinteni, amelyeket nagyon fontosnak tartok.

Az egyik, hogy Krausz Tamás helyes fogalmat használt. Itt egy keletkezéstörténetről van szó. Egy nagy történelmi processzusnak vagyunk a részesei, és a pártoknak bármennyire is meg kell találniuk új programjaikat, a nagy folyamatok még nem mind politikaérettek, gyakran még közvetlenül a világtörténelem fordulatát testesítik meg egy olyan közeli perspektívából, ami békés körülmények között egy évszázadban egyszer szokott feltárulni a történelem szereplői előtt. Sem abból a szempontból nem szokványos feladat a pártprogramok készítése, hogy előzetesen újra fel kell mérni a fogalmak jelentését, sem abból a szempontból nem az, hogy magának ennek a nagy átalakulásnak sem ismerjük minden részletét, azaz úgy kell a jelen baloldaliságának is megtalálni a maga tartalmait, hogy magának ennek a mozgásban lévő jelennek sem ismerjük minden részletét és tendenciáját. Történelem és politika kivételes viszonyba kerül egymással, ez nagy nyitány és újrakezdés.

Egy másik kérdés azzal kapcsolatos, hogy éppen a programkészítés fázisában nagyon is feltűnő: az egyes politikai pártok mindeddig nem annyira a saját pozitív és megkérdőjelezhetetlen teljesítményeikből profitáltak, mint inkább a többiek hiányaiból és hibáiból. Úgy érzem, hogy a többi párt valóban bizonyos értelemben profitált egy az MSZP által le nem fedett baloldaliság iránti szimpátiából. Az a nagy kérdés, hogy mennyire lehet ezekhez az érzelmi szinten megjelenő vonzalmakhoz új pozitív politikai tartalmakat találni.

Én a jobboldali politizálás csődjével kapcsolatosan finom különbséget tennék a liberalizmus vagy konzervativizmus között, mindezt természetesen nem pártpolitikai szinten, de a történelem és politika korábban jelzett kettősségében, hiszen sok esetben egy nagy politikai irányzat tulajdonképpen nem politikai, de történelmi hibát vét (amit természetesen politikai hibának könyvelnek el, hiszen a történelmi tévedések regisztrálására nem állnak rendelkezésre fogalmak és apparátusok). Tehát nem pártpolitikai, de történelmi szinten tennék különbséget a konzervativizmus, a monetarizmus, illetve a liberalizmus válságjelenségei között. A liberalizmus közös világtörténelmi korszakában élünk, de ezen az alaphozán többféle nagy hibát lehet elkövetni. Ez történelem és politika viszonyának újabb vetülete.

Egy következő témáról kicsivel hosszabban szeretnék beszélni. Úgy látom, hogy Krausz Tamás egy „kelet-európai” forgatókönyvet vázolt fel, egy olyan posztkommunista társadalom képét, amelyik alapvetően nem illik bele a jelen uralkodó viszonyai közé, és ebbe próbálta behelyezni a szocializmus, szociáldemokrata problematikáját. Ágh Attila „nyugat-európai” forgatókönyvet vázolt fel, egy olyan társadalomképpel a háttérben, amelyik érdemi- leg megfelel a nyugati társadalom alapsajátosságainak. Ebből logikusan következett, hogy adaptálhatóak, sőt, folytathatóak tartotta az elmúlt 20 év nyugat-európai baloldali politikáját Magyarországon szociáldemokrácia címszó alatt. Nyilvánvaló azonban, hogy nálunk sem az egyik, sem a másik forgatókönyv nem fog megvalósulni tiszta formában, hanem a kettőnek egy elég irracionális keveréke jön létre. Olyan elegy, amelyben kelet és nyugat-eu-

Keletről Nyugatra Európa közepén

rópai motívumok össze fognak keveredni. Azt hiszem, ez olyan probléma, amit mind a két felvetés jól közelített meg a saját aspektusából, de mindkettő kizárólagos. Jogosnak tartom Ágh Attila felvetését az átalakulások nyerteseiről, arról, hogy a baloldalnak számolnia kell e réteggel úgy, ahogy tíz éve az SPD is nyitott a vállalkozó rétegek felé. Krausz Tamás az új keretekbe beférni nem tudó tömegek, az új populizmus problémáját, az aktuális kelet-európai fejleményeket vázolta. Nyilvánvaló, hogy mind a kettő eléri Magyarországot, csak azt nem tudjuk, hogyan, milyen arányban. Azt hiszem, hogy minden pártnak, minden mozgalomnak, különösen az új szociáldemokráciának valami olyan stratégiát kell kidolgozni, ami mind a kettőre fogadóképes. A magyar társadalomnak a nyugati fejlődést is tudnia kell követni, de azt a keleti konglomerátumot is, amiben élünk, és amitől nem tudjuk magunkat függetleníteni (és amit magunkban is le kellene tudnunk küzdeni). Én ennek a két szempontnak kreatív együttgondolását tartanám nagyon lényegesnek.

S végül az egyik előző hozzászólásban Közép-Európa fogalmát és szellemiségét illúzióknak nyilvánították. Mint Közép-Európa-kutatónak is el kell fogadnom e kijelentés igazságtartalmát. Mindamellet egy későbbi kor történészével együtt nekem is váratlan dilemmát jelent, hogyan volt lehetséges, hogy a hetvenesnyolcvanas években Közép-Európában értelmiségi és politikai körökben már-már manifeszt módon uralkodóvá váló közös közép-európai tudat ilyen pillanatok alatt és ilyen fogalmi hőemberként olvadhatott el abban a legelső valószínű történelmi korszakban, amikor a szóbanforgó Közép-Európa valódi politikai szabadsághoz jutott.

Fodor Andrea politológus

Egy kicsit kívülállóként csöppentem be ide, mint közép-európai kérdések iránt érdeklődő magyar állampolgár, aki itt csak saját magát képviseli. Miután azonban én egy liberális pártnak vagyok a tagja – és itt elhangzott egy csomó olyan dolog liberális pártokról, liberális politikáról, amiről úgy gondolom, hogy nem felel meg egészen az én véleményemnek, vagy talán a tényeknek sem – erről szeretnék pár mondatot mondani.

Először is a sokterápiáról, amiről nagyon sok szó esik szocialista berkekben, azt gondolom, hogy itt összemosás van. Először is, a monetarista politika nem azonos a sokterápiával. Magyarországon soha senki nem akart és nem akar sokterápiát alkalmazni. Nem is volna rá szükség, nem olyan a magyar helyzet. Viszont ami itt elhangzott arról, hogy a Balcerowicz-program hogy befürdött Lengyelországban – én ezt egy kicsit másképp látom. A Balcerowicz-program sikeres volt, – nagyon sok komoly eredményt ért el, de egy idő után folytathatatlaná vált, mert a társadalom ellenállást tanúsított vele szemben. De nem egészen csak úgy spontán magától. Inkább – azért, mert Walesa elnöki ambícióinak azt a társadalmi elégedetlenséget használta fel hátszélként, amit egy ilyen program kétségkívül felidéz, hiszen nagyon jelentősen rontja az emberek életszínvonalát. Walesa eléggé

egyértelműen szociális demagógiával ezt lovagolta meg. Felbőszítette az embereket a Balcerowicz-program ellen, ezzel megbuktatta a programot és magát a kormányt. Ebből azonban még nem következik, hogy ez egy sikertelen gazdasági program. Még egyszer hangsúlyozom, hogy – egészen más körülmények között, mint amilyenek Magyarországon valaha voltak, vannak, vagy lesznek.

A másik, ami itt nagyon sokszor elhangzott, az a liberális pártok szociális érzéketlensége. Én úgy érzem, hogy ez egyfajta előítélet, amit nem támasztanak alá a tények. A parlamenti munkában a Szocialista Párt berkeiben az elmúlt időszakban túl nagy hangsúlyt kapott az, hogy a szakszervezetek kérdésében a Szocialista Párt valóban ellentétbe került a liberális pártokkal, és ebben valóban a liberális pártok és a konzervatív pártok együtt szavaztak. Ez az egy törvény kapott óriási visszhangot és nem volt szó arról, hogy 128 másik törvény, 5312 módosító javaslatánál a Szocialista Párt és a liberális pártok, vagy konkrétan az SZDSZ nézetei vagy teljesen egybeestek, vagy nagyon hasonlóak voltak. Általában a gazdasági törvénykezés a sajtóban nem vált ki túlzott érdeklődést. Olyankor üres a sajtópáholy, az ott levő újságírók is ásítóznak. Tehát az, hogy egy 200 §-ból álló törvény szavazásakor melyik módosító javaslatra ki mond igent, ki mond nemet, az általában nem jelenik meg a sajtóban. Különösen, ha a kormánypártok valamit leszavaznak, tehát amikor a végeredményt nem nagyon befolyásolja, hogy az ellenzék hogy szavazott. Ha valaki venné magának a fáradságot, hogy ezt végigbogarássza, akkor valószínűleg egészen másféle vélemény alakulna ki a liberális pártok szociális érzékenységéről.

Reagálni szeretnék Krausz Tamás egyik állítására, nevezetesen, hogy itt nagyon rossz irányban indult el a rendszerváltás után az új intézményrendszer, mert a gazdasági és egyéb törvények antidemokratikusak. Hogy az egészet 1994-ben fenekestül fel kellene forgatni, mert ez így ahogy van nem jó, és a liberális pártok ezzel szemben semmi változtatást nem akarnak.

Ez év májusában az SZDSZ Országos tanácsa kiadott egy állásfoglalást A parlament két éve címmel, amiben témacsoportonként részletesen sorra veszi, hogy amennyiben az SZDSZ 1994-ben meghatározó kormányzati pozícióba kerülne, mely törvényeket akarná változtatás nélkül megtartani, melyeket akarna módosítani. Ugyanis a jogbiztonság követelménye néha fontosabb lehet, mint az konkrétan, hogy egy rossz törvényt megváltoztassunk. Én a legkevésbé sem azért vagyok itt, hogy a Szocialista Pártnak választási stratégiát ajánljak '94-re – nem is állna jól nekem, de én nagyon óvnék minden magyar pártot, akár szocialista, akár liberális, hogy azzal a programmal álljon '94-ben a választók elé, hogy most felforgatjuk az egész világot, mert itt is van egy másfajta kognitív disszonancia, amit Ágh Attila említett. Az emberek egyrészt utálják a jelenlegi kormányt, utálják a jelenlegi állapotokat, és rettenetesen szeretnék, hogy valami más legyen, de közben rettenetesen félnek a nagy ívű, nagyléptékű változásoktól. És aki azt fogja nekik '94-ben ígérni, hogy mindent megváltoztat, az szerintem kevés szavazatot fog kapni. Az emberek valahogy azt szeretnék, hogy minden változzon, de minden stabil is maradjon.

Havas Péter politikatörténész

A baloldali társadalmi bázisával összefüggésben vetődött fel a nyertesek és vesztesek problémája, de én ebből valamelyest más következtetést vonok le, mint Ágh Attila tette. Az egyértelmű, hogy Nyugat-Európában az 1960–70-es évektől kezdődően korszakos társadalmi struktúraváltás következett be, és a régi, hagyományos értelemben vett munkásosztályról már nem lehetett beszélni. Ezt azonban én két megjegyzéssel egészíteném ki a politika szemszögéből. Egyrészt maga a gyáripár, jövője, sorsa ha csökkenőben is van, de a mai napig létező problémája Nyugat-Európának, sok millió embernek. Ezt a baloldal nem ignorálhatja, politikájában nem fordulhat el tőlük más rétegek javára. Másrészt, bár igaz, hogy a társadalom az átalakulások nyerteseire és veszteseire oszlik, de óvni kell attól, hogy ezt mereven, statikusan értelmezzük. Az átalakulások vesztesei egyértelműen a bányászok, a hajóipar munkásai, a nehézipari munkások bizonyos rétegei. Ami azonban a „nyerteseket” illeti, ez egy nagyon is relatív, nehezen megfogható, dinamikus, mobil társadalmi rétegek sokaságát jelenti. Éppen arról van szó – és ez a mai kapitalizmusnak a legbonyolultabb jelensége, hogy a nyertesek számottevő része tulajdonképpen állandó veszélyben van. Lásd például Dél-Angliát. Itt az új iparágak dominálnak, és nem véletlen, hogy a lakosság többnyire a konzervatívokat támogatta. Az átalakulás érthetően a tőke logikája szerint folyik. Ezért a struktúraváltás, a modern technika betörése a társadalomba és a gazdaságba – amellyel, hogy nem lehet vitatni progresszivitását a társadalom fejlődése szempontjából, egyben állandó bizonytalanságot és instabilitást is jelent, ami újratermelődik. Így van ez napjainkban is nemcsak Angliában, de egész Európában.

A szociáldemokráciának éppen az az ad terrénumot és jövőt az új helyzetben, hogy egy olyan sávját képes átfogni a társadalomnak, amelyben benne van a vesztesek számottevő része, de mellettük ez az instabil réteg is, amelynek ma van munkája, de holnap ki tudja, hogy lesz-e. Éppen azért, mert a gazdaság rendkívül dinamikusan, de egyben egyenetlenül fejlődik, újabb és újabb iparágak jönnek létre, alakulnak át, ez természetesen a létbizonytalanság veszélyét jelenti a kvázi nyertesek számára is. Egyetértek Kovács Lászlóval abban, hogy a szociáldemokrata típusú, szociáldemokrata és szocialista tartalmú baloldalnak igenis, van vitalitása, jövője, perspektívája Kelet-Európában. Én úgy látom, s azt hiszem ez nem az én álláspontom csupán, hogy ma Kelet-Európában a fő veszély az, hogy a lakosság jelentős része szkeptikus a demokrácia és a demokratikus intézmények működésével szemben. Egyrészt vannak a parlamentek, amelyek szabályosan, a klasszikus, pluralista demokrácia keretei között működnek. Ugyanakkor ott van a társadalomnak egy jelentős része, amely ma még idegenkedik a politikai intézményektől, elővigyázatos, óvatos. Ennek az óvatosságnak, elővigyázatosságnak, idegenkedésnek az alapvető oka az, hogy jelentős rétegek, tömegek szociálisan sérülékenyek. Ezért természetesen az emberek nagy többsége számára a demokrácia, a politikai demokrácia, a liberális értékek – amelyek persze nagyon fontosak, és nél-

külük nincs haladás –, eléggé absztrakt módon jelennek meg. Addig nem is lesz aktívabb és konstruktívabb ez a viszony a demokráciához, amíg a szociális demokráciának, a szociális biztonság az intézményei nem fognak kialakulni. A szociáldemokrácia egyértelmű abban, hogy bármennyire is fontosak és elkerülhetetlenek a liberális értékek, a demokrácia, igazi demokrácia szociális demokrácia nélkül nincs. Egy mozgalom van, amely nem csak szociális háloról beszél, hanem azt mondja, hogy a demokrácia = politikai jogok + intézményesített szociális jogok. A szociáldemokráciának ez az értékrendje, a demokráciának ez a szociáldemokrata értelmezése. Ez az, amely szerintem egyre inkább a legközelebb kerül majd az emberek gondolkodásához. Ez növeli és növelheti a bizalmat az egyszerű emberek millióiban a politikai demokrácia iránt is, és hozzájárulhat a baloldal tekintélyének növekedéséhez.

Peterdi Nagy László társadalomkutató

Ha jól emlékszem, Szokai Imre említette: szükségszerű-e, hogy a gazdasági hatékonyság és a szociális biztonság egymással szembe kerüljön? És mivel Ő vetette fel – igen meggyőzően – a kelet-európai testvérpártokkal való kapcsolatunk kérdését is, szeretnék néhány konkrétumot elmondani ezzel kapcsolatban. – Nem is kell ám olyan nagyon szégyelljük ezt a „halaszagú rokonságot”!

Igaz ugyan, hogy – amint Hárs Gábor is elmondta – igazából nem tudunk beleszólni az ország életébe. Egyfajta, már-már cinikus jele ennek, hogy ezeket a kezdő, éppen a hangjukat próbálgató pártokat – mint egy karanténba – összezárták egymással az egykori az egykori Komszomol KB irodaházának szűk helyiségében.)

Két módon igyekeznek kitörni a pártok ebből a helyzetből. Egyrészt úgy, hogy – egyáltalán nem ideológiai, hanem tisztán praktikus alapon, szinte a közös helyiségek használati beosztásának megfelelően – két nagy képviselői csoportba tömörültek: a Hazafias Szövetségbe és a Polgári (Civil) Szövetségbe. És – most már komolyra fordítva a szót – ez a fajta megkülönböztetés nem minden tanulság nélkül való még a mi nyugati típusú pártjaink számára sem. Csaknem 200 éve már, hogy a pozsonyi Országgyűlésen Szabolcs-Szatmár küldötte, Kölcsey Ferenc megfogalmazta dilemmáit. – „Jelszavaink valának: Haza és Haladás”. De én azt veszem ki a ma itt elhangzottakból, hogy – éppen úgy, mint az oroszoknál – nem sikerült nálunk sem megvalósítani ennek a két nagybetűs fogalomnak az egységét. Ellenkezőleg. Éppen a kettő között van a törésvonal. – Mire vagyunk hát akkor olyan büszkék?

Van a kitörésnek aztán egy másik módja is, ami például Hárs Gábor említette Munka Párt három vezetőjének a nevéhez kapcsolódik. – Buzgalin, Kolganov, Kagarlickij. Még az erre különösebben ki nem hegyezett fül is hallja, hogy mennyire nem „oroszosan” csengenek ezek a nevek. Példánkban mégis ők képviselik – egyszerre a gazdasági és a társadalmi hatékonyságot. – Egy szociológus, egy történész és egy közgazdász. Ők „privatizálták” a Moszkvai Állami Egyetem tudományos szocializmus tanszékét, és „A gazdasági demokrá-

Keletről Nyugatra Európa közepén

cia” tanszékeként működtetik tovább. – Nem középiskolás fokon. Hanem egy szellemi és politikai műhelyként, amely egyrészt a Munka Párt elméleti háttér intézménye, másrészt a Szakszervezetek Moszkvai Szövetsége számára képez ki vezetőket.

A szakszervezetek bázisán tudta kiépíteni a párt vidéki szervezeteit, és kiépíti a nemzetközi kapcsolatait, tevékenységét is. A gazdasági demokrácia tanszék pedig, tudományos és módszertani központjává vált a munkás résztulajdonosi vállalatok és az alternatív gazdasági közösségek (szövetkezetek és egyéb „zöld” kezdeményezések) mozgalmának, az ún. „szivárvány gazdaságnak”. – Pályázatok, tapasztalatcsere rendezvények, könyvkiadás és szemináriumok Bostontól és Párizstól Vlagyivosztokig.

Valóban olyan nagy szívesség lenne a részünkről, ha például bekapcsolódnánk ebbe a munkába?

Lendvai Ildikó, az MSZP Budapesti Elnökségének tagja

Valamennyi kitűnő előadónk érintette azt a témát, hogy a baloldal vagy a jobboldal van-e válságban ma Európában és a világban, vagy egyik sem. Indítani én is innen szeretnék. Azt hiszem, természetes, hogy olyan szituációban, amikor a világpolitika hagyományos keretei és a hagyományos Európa válságban van, akkor válságba kerül mind a baloldal, mind a jobboldal. Közös válságunknak oka is meg tünete is a szélsőjobb előretörése, a már rég eltemetettnek vélt fasisztoid jelenségeknek és a rasszizmusnak a megjelenése, vagy a Kelet-Európában korábban mesterségesen eltemetett etnikai konfliktusoknak az újraéledése. Miért mondom, hogy ezek a jelenségek a jobboldal és a baloldal válságának is egyaránt okai? A jobboldalt nyilván konfliktushelyzetbe, kellemetlen helyzetbe hozzák, kompromittálják a szélsőjobbról érkező ilyen megnyilvánulások. De – legalább ennyire válság helyzetbe hozzák a baloldalt is. Nemcsak abban az értelemben, hogy adott esetben nem találja meg a megfelelő választ, hanem abban is, hogy szembesülnie kell azzal, hogy a bal- és a jobboldal közti hagyományos határvonalak eltolódtak, valamilyen módon cseppfolyóssá válnak, nem tudja pontosan a hagyományos bal, hogy ebben az értelemben ki az ő szövetségese, meddig terjed a „baloldal” területe.

A baloldaliságnak ebben az értelemben tudniillik már Nyugat-Európában is kétféle értelmezése van. Baloldalinak tekinthetünk mindenkit, aki nem jobboldali, nem a szélsőjobbon áll, abban az értelemben, hogy föllép a szélső jobb lehetséges megnyilatkozásai ellen. Ez egyfajta tágabb, és az aktualitásokhoz kötött baloldal-értelmezés. Ilyen szempontból baloldali mindenki, aki az emberi jogok, a humanizmus védelmében szót emel. Természetesen tovább él Nyugaton is a baloldalnak a hagyományos, klasszikus és ennél szűkebb értelmezése: a szolidaritás, a szociáldemokrácia, a szociális érzék értékrendszere köré építkező baloldal fogalma.

Ennek az eltolódásnak vannak veszélyei is – mármint annak, hogy a baloldalnak egy tágabb meg egy szűkebb értelmét is kell találnunk. Esetleg eljuthatunk a parttalan baloldal ér-

telmezéséhez, ami szerint mindenki baloldali, aki egyáltalán humanitárius eszméket vall. Nagyon könnyen oda juthatunk, hogy ha egy párt programjában az szerepel, hogy a kannibalizmust ellenzi, akkor azt mondjuk, hogy ez valamiféle baloldali érték. Ugyanakkor természetesen van joga ennek az értelmezésnek, hiszen az aktuális veszélyek ellen a történelemben mindig lehetségesek és szükségesek az összefogások.

Különösen bonyolultan néz ki a baloldal definíciója és öndefiníciója Kelet- és Közép-Európában. Itt is legalább kétféle baloldal-értelmezést különböztethetünk meg. Akár tetszik nekik és nekünk, akár nem, voltaképpen a rendszerváltás idején a liberális pártok is egyfajta baloldali értékrend nevében indultak. Itt nem egyszerűen csak a demokratikus alapjogok zászlóra tűzésére gondolok, hanem arra, hogy voltaképpen minden olyan indulat baloldali, amely egy abszolutisztikus jellegű államot akar lebontani.

A liberalizmusnak is mindig azok a balra tolódó korszakai, amikor egy abszolutista államot kell felszámolnia. Akárhogy értékeljük a pártállami rendszert, de voltaképpen a rendszerváltásban a liberális pártoknak ilyen feladata volt, és ez bizonyos fokig baloldali feladat is, akármennyire is óvakodtak magukat baloldalinak nevezni. Különösen megerősödhetett és jogossá vált a liberalizmus hagyományos államtalanító szenedélye és egy állami túlhatalom elleni harca abban a szituációban a választások után, amikor a pártállamból megmaradt állami kereteket éppen egy jobboldali hatalom kezdte – nem lebontani, hanem megerősíteni. Ebben az értelemben a mi liberális pártjainknak kétfajta baloldali jegye is volt. Egyfelől az abszolutista állam lebontásában való ideológiai és gyakorlati érdekeltségük, másfelől napjainkban a szélsőjobb elleni fellépésük.

Ez azonban nem felejtetheti el velünk, hogy a hagyományos szociáldemokrata értelmezésű baloldal legalább egy fontos kérdésben óriási vitában áll ezzel az általam baloldalinak minősíthető vagy minősített liberalizmussal. Ez a fontos kérdés az újraelosztás, illetve a *közösségi források jelentőségének* a kérdése. Én nem mondom azt, hogy a liberális pártok eleve szociális érzék nélküliek. Ez nincs így, nincs így eleve a konzervatív pártoknál sem Nyugaton. Azonban annyi különbség bizonyos, hogy a hagyományos liberális ideológia alapján szerveződő pártok nem igazán nagy barátai az újraelosztás nagy szerepének, nem igazán nagy barátai a közösségi forrásoknak, nem igazán nagy barátai annak, hogy a vállalkozásokból, a piaci szférából elvonjanak eszközöket, és ez teljesen érthető.

Ugyanakkor a szűkebb értelemben vett baloldali, szociáldemokrata pártok a maguk által vállalt szociális feladatokat nyilván nem tudják ilyen módon létrehozott közösségi források nélkül ellátni. És ezért ezek a pártok – köztük a mi pártjaink is – egy olyan feladat előtt állnak, hogy megtalálják ennek az újraelosztásnak, ennek az elosztó modellnek egy olyan változatát, amely ugyanakkor nem kelti újra életre a túlhatalmú politikai államot. Ha van igazi modernizációs stratégia – mármint szociáldemokrata módra, és én is azt hiszem, hogy van, (vagy ha nincs, kell, hogy legyen) akkor ez éppen abból áll. Legalábbis a gazdaságpolitikában abból áll, hogy megtaláljuk az újraelosztásnak olyan szerkezetét, amelyben attól, hogy egy szervezet közfunkciókat lát el, nem feltétlenül az állam túlhatalmát kell, hogy

Keletről Nyugatra Európa közepén

erősítse. Inkább az indokolt, hogy ezt az elosztó, elvonó és ellenőrző funkciót valóságos társadalmi közösségek gyakorolják. Végül is ne felejtjük el, hogy a hagyományos baloldal egyik alapértéke a szociális érzék mellett épp a közösségi elv, és ennek egy ilyen korszerű értelmezése, ami valóságos közösségekre bízva a lehetséges társadalmi funkciók ellátását.

Nekünk, mint ilyen szűkebb értelemben vett baloldalnak tehát az volna a dolgunk, hogy kidolgozzuk a mechanizmusokat valóságos önkormányzati funkciókra, nonprofit szervezetekre, társadalmi ellenőrzés alatt álló alapokra, amelyek nem az újraelosztás szükségességét tagadják. Bár elvonnak a magántulajdonban kitermelt javakból, de nem úgy, hogy ez a nyakunkra ültetne egy politikai államot, nem úgy, hogy a valóságos közösségek szerepét gyöngíténék az elosztási mechanizmusokban. Ha ilyen értelemben különböztetjük meg ezt a kétfajta, és egyaránt fontos baloldaliságot Kelet-Európában, egy liberális, általános jobboldallelens baloldaliságot tehát, és egy szűkebb értelemben vett szociáldemokrata típusú baloldaliságot, akkor a kapcsolatainknak, pártkapcsolatainknak is legalább kétféle feladata van. Mert amíg Kelet-Európában etnikai örületeknek, rasszizmusnak és szélsőkonzervatív politikai hatalmaknak a veszélye van, addig egy tágabb értelmű baloldali szövetségnek nyilván minden olyan párt tagja, legyen az liberális, nem liberális, utódpárt vagy nem utódpárt, – aki ez ellen áll. Ez nyilván az egyik fajta lehetséges kapcsolódás.

Azonban éppen egy szociáldemokrata stratégia kidolgozása érdekében hosszú távon még fontosabb az a fajta kapcsolódás, ami azoknak az országoknak a szociáldemokrata pártjaival teremt egy közös gondolkodási fórumot, ahol valóban van reális esély egy ilyen fajta stratégia hivatalos stratégiává válására, vagy legalábbis az abba való beépülésre. Tehát azokra a térségbeli pártokra, – nyilván a Baltikum, a csehek, stb. sorolható fel, ahol a baloldal és a politikai élet differenciált. Ahol meg lehet találni azokat a pártokat is, akik az újraelosztásról és egyéb problémákról velünk közösen tudnak gondolkodni a „nagy baloldalon” belül egy szűkebb szociáldemokrata baloldal stratégiájának a kidolgozásán.

Marton Imre filozófus

Vitatkozunk a baloldal jelenéről és jövőjéről. Ezt elsősorban politikai vonatkozásban tesszük. A rendszerváltás nyomán a társadalom többségének egzisztenciális helyzete romlott, és sok más tényező miatt a szélsőjobboldalnak és a baloldalnak kedvezőbb lehetőségei adódnak, hogy befolyását szélesítse. Politikailag, eszmeileg, az értékek szempontjából a baloldal egy reális politikai alternatívát jelent, az MSZP bizakodóan nézhet az 1994-es választások elé.

Ugyanakkor egy másik vonatkozásban, amiről nem beszéltünk – vajon a modernizációnak van-e baloldali alternatívája? Más szóval, vannak-e reális feltételek nemzeti-regionális és nemzetközi keretekben, hogy valami más modell alapján szabályozzuk az ellentéteket, amelyek jelentkeznek Európában, a Közös Piacban és a világrendszerben. Jelenleg sehol

nincsen kidolgozva, pontosítva a modernizációnak egy baloldali alternatívája. Vigyázzunk, hogy illúziókat ne ébresszünk magunkban és ne terjesszünk ilyeneket, mert ez visszautíthat! Nem tudom, hogy a jelenlegi állapot meddig fog tartani a világrendszerben. A következő években számíthatunk egy jobboldali előretörésre – legalábbis Franciaországban, és utána talán lesz egy baloldali ellentámadás, ami lehetővé teszi, hogy valamilyen módon szabályozni lehet a világrendszerben jelentkező feszültségeket, ellentmondásokat. Addig azonban ne állítsuk, hogy képesek vagyunk önállóan megoldani ezeket! Mindez nem jelenti, hogy ne dolgozzunk egy baloldali modernizációs alternatíván.

Tabajdi Csaba zárszava

Én nem kívánok a szó igazi értelmében bármiféle összefoglalót is tartani, mert eszmecserénk gondolati gazdagsága ezt csaknem lehetetlenné teszi. Tézisszerűen: azt hiszem, hogy ez a mai összejöveteleink újra igazolta, hogy ez a párt önmagát csak regionális beágyazottságban, *regionális összefüggésekben* tudja, akarja és képes meghatározni. Ezt a tézist mai tanácskozásunkon nagyon sok tekintetben sikerült kibontani. Ami a modernizációt illeti, itt Marton Imréhez kapcsolódnék közvetlenül. Reális-e egy szociáldemokrata modernizáció kidolgozása a térségben, gazdasági, pénzügyi és egyéb szempontokból? Én azt hiszem, tekintettel arra, hogy a térség valamennyi országának olyanok a problémái, mint amilyenek – itt semmiféle nagy megváltó elmélet, valami nagy koncepció kidolgozására nem látszik esély. Vagyis – ahogy fogalmaztam – itt a kis lépések politikája lehetséges, és végül is a kis, apró részletek állhatnak össze minőségileg mássá. Ebből a szempontból a sok értékes gondolatból az egyik legfontosabb Lendvai Ildikóé volt. *Ki kell dolgozni az újraelosztás közösségi formáit anélkül, hogy ennek bármiféle pártállami vonása lenne!* A Szocialista Pártnak, illetőleg a többi demokratikus baloldali mozgalmaknak a térségben ennél fontosabb, konkrét feladata nem sok van.

Sok tekintetben igaza van Marton Imrének, hogy a nagy elmélet szintjén nem valószínű, hogy meghatározható a modernizáció szociáldemokrata alternatívája. Meggyőződésem viszont, hogy ha sikerül számos részletkérdésben szociáldemokrata válaszokat kidolgozni, akkor mintegy alulról építkezve eljuthatunk egy koherens alternatívához. Úgy látom, hogy ha nem is tökéletesen, de az MSZP-ben kezd apró részletekből körvonalazódni a társadalmi rendszerváltásnak és modernizációnak egyfajta alternatív útja és lehetősége.

A mai rendezvénynek – most még tartalmától függetlenül – hadd emeljem ki két mozzanatát. Régi álmunk teljesült azzal, hogy egyrészt megjelentek fiatal arcok, másrészt megjelentek más pártbeliek. Ezt nagyon fontosnak tartom. Eltelt ennek a tagozatnak az életében másfél év. Természetesen ezt még nem nevezném áttörésnek, de mindenképpen egy áttörés értékű kezdetnek. Óriási jelentősége van a Hajdú-Bihar megyei regionális tagozat működésének. Amikor Papp Klára elmondta ennek programját, az jelentős igazolás számunkra. Pél-

Keletről Nyugatra Európa közepén

dául a határon túlról jött magyar diákokkal való kapcsolattartás már benne volt ugyan programfüzetünkben, de ez sokáig cél maradt csupán. Úgy látom, hogy e kérdéskörben végre számottevő elmozdulás van a pártvezetésben. Felismerték, hogy lépéskényszerben vagyunk, mert mind a kormánypártok, mind a liberális ellenzék, de főleg a FIDESZ igen széles aktivitást mutat a határokon kívüli magyarokkal történő együttműködés terén. Ezt jelzi Horn Gyula erdélyi látogatása, valamint Jánosi Györggyel közösen tett utunk Kárpátalján, ahova két – 500 kötetes – könyvtárat vittünk magunkkal. Most tervezzük, hogy Szűrös Mátyás a közeljövőben a Felvidékre utazik két hozzánk közel álló párt, továbbá valamennyi magyar politikai képződménnyel, szervezettel és párttal való kapcsolat kiépítése céljából. Tehát a szavakból lassan tettek, akciók lesznek, és a Közép-európai Tagozat kezdeményezései, gondolatai kezdenek „beszivárogni” a párt életébe.